

МИХАЕЛА ХРИСТОВА ВОЙНОВА

**МОНТЕСОРИ-ПЕДАГОГИКА В ПРЕДУЧИЛИЩНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ НА ИСПАНИЯ И БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“
по професионално направление 1.2. Педагогика, специалност Теория
на възпитанието и дидактика (Предучилищна педагогика)

Официални рецензенти:
проф. д-р Божидар Ангелов
доц. д-р Мариана Балабанова

Научен ръководител:
проф. д. н. Йордан Колев

Благоевград
2016

Дисертационният труд е в обем от 198 страници. В рамките на изложението са вместени още 3 таблици и 13 приложения. Библиографията включва общо 145 заглавия, от които 61 са на кирилица, а останалите 84 – на латиница. Източниците общо са 52, а литературата се състои от 93 заглавия. Посочени са и 19 уеб базирани източници.

Трудът е структуриран в постановка на изследването, три глави, заключение и приложения.

Защитата ще се състои на 21.07.2016 г. от 11.00 часа в ЮЗУ „Неофит Рилски“, УК-1, зала 412.

Материалите по защитата са на разположение в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, Ректорат, етаж 1, кабинет 106.

СЪДЪРЖАНИЕ:

ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

I. МОНТЕСОРИ-ПЕДАГОГИКА – ЛЕКАРСТВО ПО ПЕДАГОГИКА

1. „Животът е горда богиня“
2. Саморазвитието е „безсъзнателната цел на детето“
3. Педагогиката е наука на наблюдението

ОБОБЩЕНИЕ

II. МАРИЯ МОНТЕСОРИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ПРОСТРАНСТВО НА ИСПАНИЯ

1. Делото на Мария Монтесори и Асоциация „Монтесори“
2. „С работа и мечти ще победим“
3. Colegio Montessori - Parque Conde de Orgaz (Мадрид)

ОБОБЩЕНИЕ

III. НАЦИОНАЛЕН ОПИТ ПО МЕТОДА „МОНТЕСОРИ“

1. Камелини Монтесори
2. Монтесори Хай
3. Сравнителен анализ на приложението на метода Монтесори в испанското и българското предучилищно образование

ОБОБЩЕНИЕ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД СПОРЕД АВТОРА

ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

БИБЛИОГРАФИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

*Детският дом не беше истинско училище,
а нещо като
измервателна машина.*
Мария Монтезори

ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В сравнително-образователен план следва да се приеме, че човечеството в историческия процес на своето развитие създава опит, който е синтезиран в множество педагогически теории и експерименти. Безспорни са класическите истини за възможностите на човека за самообразование, много са и опитно доказаните постановки за игрите в детската градина и за ученето в училището, обаче в развитието на социума за съответната епоха винаги са различни целта, условията, средствата, действията, практиката. Такава е педагогическата ситуация и в началото на ХХІ век, което обаче не бива да изключва историческото познание за добрия образователен опит и доказаните „работещи“ идеи в миналото на училищния живот. Какъвто е случаят с метода на Мария Монтезори – Монтезори-педагогика възниква по повод потребностите на индустриалното производство от началото на ХХ век, а и днес човечеството, което навлиза в ново качество на т. нар. „информационно общество“, продължава да го прилага при образованието на децата на ХХІ век. Може би, защото в педагогиката на Монтезори ключовото понятие е „работа“ – наблюдението като научен метод на учителя и работата на детето („проба-грешка“) в самостоятелни опити и упражняване по свободна воля и собствено желание, което може да се окаже базово за новата парадигма на педагогическото мислене? Нали според нея (Монтезори, 1932) в детето всъщност е скрит човек от бъдещето, който е в състояние дори да възпитава възрастните хора около себе си. А какво е възпитанието (някога, сега и занаят), ако не е труд, работа с ответната им радост, удоволствие, удовлетворение – нали това е смисълът на човешкия живот тук, на белия свят. А работата в теорията на Монтезори е грижата за живота, грижата за културата на живота, за хигиената на интелигентността.

В този контекст следва да се отбележи, че Мария Монтезори е автор на следните по-известни трудове: „Метода в педагогическата наука“ (1909) „Метода Монтезори“ (1912), „Педагогическа

антропология“ (1913), „Наръчник на персонала“ (1914), „Практически учебник за метода Монтезори. Генерални идеи върху метода“ (1915), „Самостоятелно обучение в началното училище“ (1916), „Напредналият метод (7-11)“ (1917), „От детството до юношеството“ (1934), „Психологическа аритметика“ (1934), „Психологическа геометрия“ (1934), „Детето: Тайните на детството“ (1936), „Детето в семейството“ (1936), „Образование на човешкия потенциал“ (1943), „Образованието за един нов свят“ (1943), „Формирането на човека“ (1949), „Абсорбиращият ум“ (1949), „Образование и мир“ (1950), „Откритието на детето“ (1950) и др.

Допустимо е да се твърди, че повечето от актуалните намерения на съвременното образование вече имат адекватни научни решения в педагогиката на Мария Монтезори – методът, детските заложби, дидактичните материали, ранното оgramотояване, разновъзрастовият обхват в група и пр., т.е. една цялостна динамично „подготвена“ среда. В този контекст Херман Рьорс, 1994: 171 категорично подчертава следното: „Постоянният интерес към нейните трудове съвсем не се дължи на стремежа ни да запазим и съхраним миналото, а е резултат от истински изследователски дух. Това е така по две причини: на първо място, обаянието, което излъчва личността на Мария Монтезори, обаяние, което живее в творчеството ѝ и придава на идеите ѝ особен чар; на второ място, целта, която си поставя, т.е. да предложи на детското възпитание здрава научна основа, непрекъснато проверявана на практика“.

В смисъла на предварителен теоретичен ориентир следва да се отбележи мнението на един от добрите анализатори на педагогиката на Мария Монтезори, Winfried Bohm, 2000: 27-41, който пише: „Истинският път в педагогиката на Монтезори не е толкова метода, като една педагогическа утопия, базирана на идеята за един огромен космически ред на божествен произход, който напомня на естествения деизъм на Русо със стоически корени: „Самото познаване на законите и желанията на Бог, за нашите деца, ни дава възможност наистина да живеем за детето и да не се отказваме от тях“. Или Renato Foschi, 2014: 13, пише: „Монтезори педагогиката се превръща, обаче във внимателна наука в полза на развитието на детето чрез образователни „ненатрапчиви практики“. В такъв дух е мнението и на Carmen Sanchidrian Blanco, 2014: 76-77, че „Монтезори е жена на своето време, в този смисъл и при тези обстоятелства, с две световни войни,

постави под съмнение целият ни свят, който можеше да намери в нейните подходи една надежда и отговор на някои от най-големите въпроси“.

Мария Монтесори и нейното научно творчество изследват още и: L. Serrano (1956), E. M. Standing (1976), D. Hainscock (1973), R. C. Orem (1974); 1979; 1980), H. Helming (1972), P. P. Lilard (1977), M. Montessori (Jr) (1979), M. Vallet (1994), A. Sizaine (1995), S. C. Montanaro (1999), L. Britton (2000), L. Lawrence (2001), D. Yaglis (2005), M. Pitamic (2006), Bernat Sureda Garcia – profesor de les Illes Balears, Jose Manuel Prtellezo Garcia – professor en Universidad Salesiana (Roma).

Съобразно резултатите от нашето предварително теоретично проучване за тенденциите в постмодерната педагогика и представените собствени размисли тук е допустимо да се обобщи, че по необходимост Монтесори-педагогиката, макар и нееднозначно приемана, става все по-актуална в днешния свят – една безспорно постмодерна класика. Методът ѝ също може да се оцени за оригинален, „работещ“ и за предизвикателствата на ХХІ век. Такива са в общ смисъл основанията за евентуален научен интерес и към личността на Монтесори, и към нейния необикновен експериментален метод „проба-грешка“. А откъм по-глобален аспект – и защото:

1. Все повече нации и държави осмислят мисията на детето в живота на възрастните хора и на цялото човечество. И здраво работят за успешни решения относно щастливото бъдеще на света – сред тях е и самата Монтесори. Дори може да се твърди, че Мария Монтесори е авангардистът на такава модерна днес философия – например идеята ѝ за космическото образование и днешните амбиции на водещите интелектуалци за образование на гражданин на света; нейният метод „проба-грешка“ и постановката на Жак Делор за учене през целия живот; методът на научно изследване да е и метод на образование при атрактивните днес интерактивни методи и др.

2. Нарастват очакванията за нови постижения в предучилищното образование на детето – очевидно методът на Монтесори е неизчерпаем с възможностите си не само за активно и творческо детство, а и с поуки за възрастните хора. Може би именно като метод на свободата да си самия себе си?

3. Общоприета е тезата, че самодейният личен опит на свободното дете в системата на Монтесори е най-успешният

експеримент в историята на образованието, който е с огромен потенциал – и за съвременното, и за бъдещото предучилищно образование.

Методът на Мария Монтесори активно присъства в световната образователна практика през целия XX век, а и днес се прилага навсякъде по света с авангардните си дидактични материали и автономната организация на образователната среда. Безспорно методът ѝ е ефективен и за модерните условия и научните предизвикателства на нашето време, но за България педагогиката на Монтесори все още е загадка, тъй като се оценява предимно негативно. В първата половина на XX век само проф. д-р Димитър Кацаров (Софийски университет) коментира, анализира и прилага идеите на Монтесори (сп. „Свободно възпитание“), а през 1930 г. Лидия Стоянова организира в София обучение на деца с умствени увреждания по нейния метод. Днес най-вече Евгения Пирянкова работи в Детски център „Камелини Монтесори“ в София по педагогиката на Монтесори.

Затова закономерно в нашите научни намерения за изследване метода на Мария Монтесори е необходим най-вече сравнителен подход – да се направят педагогически пътешествия в различни европейски държави (на първо време), за да се проучат техните постижения в предучилищно образование по метода на Монтесори и при възможност някои от успешните им елементи да се експериментират и в системата на българското предучилищно възпитание. Тъй като „изкушенията“ са твърде много, основателно е такъв избор да е и с личен мотив, а в конкретния случай, например – може да е Испания. Защото Испания е модерна държава с исторически приноси за развитието на човешкия свят, а в контекста на нашите научни намерения – и с авангардна образователна система и национален опит за оригинално предучилищно образование. А Мария Монтесори е живяла и работила творчески в Испания – там се спазват Монтесори-традициите, има много нейни последователи и съвременни експериментатори на метода „Монтесори“.

Закономерен е и въпросът относно смисъла за българското предучилищно възпитание на подобно сравнително историко-педагогическо изследване на предучилищно образование по Монтесори-педагогиката в Испания. Отговорът е поне в следните три тези:

1. Науката, вкл. и предучилищната педагогика е процес на натрупване и обмяна на информация (знание) и опит, в който заимстването е същностна необходимост. В този контекст съвременната предучилищна педагогика в България (в процес на „открехване“ към идеите и опита на водещите в демокрацията нации, държави и общопризнати автори) също жизнено се нуждае от знания за постиженията на „другия“ и прагматичните възможности за експерименталното им прилагане на национална „почва“.

2. Науката е възможна единствено на основата на приемственост и системност, което обосновава „вечната“ актуалност на идеите и опита/експериментите на нейните класици, вкл. и за предучилищната педагогика. В това изследване ще се проучват възможностите на метода на Мария Монтесори за предучилищно образование на национални основи, т. е. философията и педагогиката на безспорната Монтесори: класик на модерната наука за човека, наречена „дете“, номинирана за лауреат на Нобелова награда за мир.

3. Науката е логика за законите и закономерностите в развитието, което е космически процес на всеобщата връзка причина-следствие, вкл. и предучилищната педагогика. В този смисъл предучилищното възпитание на България също е елемент в световната образователна система, което съответно предполага и българската предучилищна педагогика системно да изследва неговите творчески взаимодействия на световния „пазар“ на науката.

В общия контекст на тези въвеждащи тезисни разсъждения е допустимо да се определят основните елементи относно научната определеност на изследването за предучилищно образование в Испания и България по метода на Мария Монтесори:

- ОБЕКТ на конкретното теоретично педагогическо изследване е предучилищното образование в Испания и България – актуално и исторически значимо социално явление с обективни и динамични компоненти, които според научните изисквания може да се регистрират, измерват, съпоставят. Предучилищното образование и в Испания, и в България е европейско по своя характер, организация, структура и функции, обаче закономерно има и свои специфични национални „белези“ и своеобразни научни нюанси, които цялостно се дължат на особеностите в историческото, културното и социалното развитие през различните епохи и общества. Затова е допустимо да се очаква от настоящото сравнително проучване да открие научни

възможности за евентуално заимстване на идеи и опит при търсенията от националната предучилищна педагогика на модерни решения за предучилищното възпитание в България.

- **ПРЕДМЕТ** на настоящото теоретично изследване е Монтесори-педагогика в предучилищно образование в Испания и България. Научната логика предполага избраният предмет за изследване да е част от вече определения обект, което е основание за тук декларираното „стесняване” на педагогическото проучване – не цялата сфера на Монтесори-педагогиката, а най-вече прилагането на метода Монтесори при деца на възраст от две и половина години до навършване на 6 години. Тъй като и в България, макар и ограничено, се работи и експериментира по метода на Монтесори (и в исторически, и в съвременен план) нашето предположение е, че е допустимо в „испанския опит” да се открият научни „резерви” и за българската предучилищна педагогика в прилагането на метода Монтесори.

Предметът на изследването за Монтесори-педагогика при предучилищното образование в Испания и България изисква предварително уточняване на смисъла, който при изложението на резултатите ще се влага в основните *работни понятия* (ключовите думи): предучилищно образование, жизнена енергия, саморазвитие, педагогика, личност, цел, среда, свобода, дисциплина, организация, директорка-ръководителка, метод – тези научни понятия ще бъдат използвани така, както са в речника на Монтесори и в нейната педагогическа теория.

- **ЦЕЛ** на това теоретично сравнително педагогическо изследване е (съобразно определените обект и предмет) проучването и анализирането на опита за предучилищно образование в Испания и България по Монтесори-педагогика и при възможности – съдействие за актуализиране на предучилищното възпитание в България в духа на доказвания европейски опит.

- **ОСНОВНИ ЗАДАЧИ:**

1. Да се синтезират научните основи на Монтесори-педагогика, като се анализират водещите философски идеи и педагогически идеи за свободата на детето в подготвена дидактична среда.

2. Да се изследват историята и съвременните постижения на Монтесори-педагогика в процесите на развитие на испанското

предучилищно образование, като се актуализират негови дидактични елементи.

3. Да се докаже мястото, ролята и значението на метода „Монтесори“ в днешното предучилищно възпитание на България, като се съпостави със съответните практики на традиционното предучилищно възпитание.

4. Да се осъществи сравнителен анализ на резултатите от паралелните проучвания върху прилагането на Монтесори-педагогика в Испания и България, като се изведат съответни алтернативи за развитието на съвременното българско предучилищно образование.

Съобразно научния фон на резултатите от предварителното проучване и целепологането на настоящото изследване е оправдано нашето намерение да търсим и да се опираме предимно на природата на детето. Защото, както „Монтесори непрекъснато повтаря, че е открила не образователен метод, а по-скоро истинската детска природа и нейните безмерни способности за развитие” (Уайнър, 2011: 13), именно детска природа ще бъде водещ фактор и при това сравнително историко-педагогическо изследване.

- Закономерно в работен план издигаме за НАУЧНА ТЕЗА на нашето теоретично сравнително педагогическо изследване предположението, че ако прилагането в Испания на метода на Монтесори за предучилищно образование е в духа на класическата Монтесори-педагогика и съответства на научните изисквания на съвременната предучилищна педагогика в Европа, неговите успешно функциониращи елементи в системното им взаимодействие може да бъдат проектирани и в педагогическите практики в България.

- **ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ**, с които всяко педагогическо изследване трябва да се съобразява, са водещи и при настоящото сравнително-теоретично проучване – плурализъм в мисленето на изследователя; приемственост в развитието на социокултурата; исторически континуум на промените в педагогическата действителност и авангардните идеи за образование и възпитание; конкретно-исторически обективизъм в оценките както за идеите и действителните приноси на Мария Монтесори, така и за учебно-възпитателния опит на образователната реалност в детските градини и училищата на Испания и България.

Закономерно **СИСТЕМНИЯТ ПОДХОД** е основен при избора на методология на настоящото педагогическо изследване, тъй като

позволява да се разкрива в динамика всеобщата връзка на развитието както в природата и обществото, така и в социализирането на човешката индивидуалност – в случая Мария Монтесори с нейното космическо възпитание.

ХРОНОЛОГИЧНИЯТ ПОДХОД в известен смисъл също има методологично значение за настоящото изследване, тъй като осигурява поглед върху последователността и приемствеността във фактите и събитията от отминалата действителност – след Мария Монтесори какво остава от нейните идеи и експерименти, кои и как се прилагат в съвременното предучилищно образование в Испания и България. При този подход от особено значение е личността на учения, тъй като от неговото съвместно и отговорно гледище в голяма степен се предопределя и оценката му за миналите събития с отражението им върху съвременността.

АНАЛИТИЧНИЯТ ПОДХОД към философско-педагогическото наследство на Мария Монтесори осигурява позадълбочено тълкуване на съжденията ѝ за детето като космическо явление, както и за изясняване същността, значението и реалните приноси на идейните и прагматичните ѝ иновации във времето, а и в съчиненията на нейните ученици, последователи и анализатори.

ОСНОВНИ МЕТОДИ на изследването са сравнителният педагогически анализ/синтез, биографичният метод, проучването на научни източници, културологичният метод и др.

По своя характер проучването за Монтесори-педагогиката и прилагането ѝ при предучилищното образование в Испания и България е сравнително историко-педагогическо. В разработката са анализирани конкретните възможности на метода на Монтесори за предучилищно образование в Испания и перспективите пред българското предучилищно възпитание да заимства от добрия чуждестранен опит.

Очакванията за научен принос на настоящия труд са по посока на идеи за повишаване качеството на предучилищното възпитание в България с възможностите, които провокира опитът и тенденциите в испанското предучилищно образование по Монтесори-педагогика.

I. МОНТЕСОРИ-ПЕДАГОГИКА – ЛЕКАРСТВО ПО ПЕДАГОГИКА

1. „Животът е горда богиня“

Философията на Мария Монтесори има за цел самообразованието на човека. Нейното търсещо мислене се опира на идеалите и догмите на католическата религия: Бог вдъхва от своята съзидателна Сила живот на земните биологични същества, вкл. и на всеки човешки индивид; Той е Източник на енергията, която прави възможни функциите на организмите в живота им на земния свят. Тази енергия е духовна и абсолютно необходима за саморазвитието на заложите (силите) на биологично живия индивид. Висшата енергия (Душата) идва от нищото и се „въплътява“ (израз на М. Монтесори) в подготвената биосреда на тялото – за нашето изследване това е човешкото дете. Вероятно самият акт на въплътяването генетично кодира потребността от подчиняване действията на детето на вложените в него божествени сили – затова детето вече и знае как да се саморазвива и самообразова.

Мария Монтесори защитава уникалната за времето си постановка, че всеки човешки индивид предварително е програмиран и личността е генетически зададена: „хармонията между тялото и душата може да се поддържа без усилия и не бива изкуствено да се нарушава“. Тя съумява донякъде да психологизира тайнството на въплътяването, като открива в него психически директиви: „у детето трябва да има някакъв психически живот, който да предхожда двигателния живот и да съществува преди всякаква външна проява и независимо от нея“ (Монтесори, 1993а). Духовният зародиш е първоначалният импулс на живота („тайната на цялата природа е в душата на детето“), обаче за да се развие той има нужда от „една одухотворена среда (физическа и материална), изпълнена с любов, богата на храна, където всичко е направено, за да го приеме и без да му пречи“ (Монтесори, 1993а; Монтесори, 1994а; Монтесори, 1995).

В хармония с тези свои размисли основателно е предположението на Мария Монтесори, че животът сам се развива и Душата има собствена енергия. „Идеята, че Животът тече сам по себе си и че за изучаването му, за разгадаване на неговите тайни или направления е необходимо да го наблюдаваме и разбираме, без да се намесваме действително е много трудно да се усвои и осъществи“

(Монтесори, 1932: 63). Според нея „Животът е горда богиня, която се движи напред, преодолявайки на своя победен път всички препятствия, издигнати против нея от околната среда... в организмите дълбоко е заложена тайнствената сила на живота” (Монтесори, 1932: 75).

2. Саморазвитието е „безсъзнателната цел на детето”

В класическия стил на диалектичното мислене Мария Монтесори авторски твърди, че саморазвитието на биологичния индивид всъщност е опит на детето „да се приспособява (адаптира) към средата, в която е попаднало, стремеж да запази своето естествено състояние – хармонията”. Същевременно този активен и фин процес на самоосъществяването е желан от детето и е обвързан с цялостно вътрешно удовлетворение на човека: според нея „вътрешната радост, упражнението и слънцето – ето трите лъча, които сгриват неговия живот” (Монтесори, 1932: 243). След като приема по принцип, че саморазвитието е „безсъзнателната цел на детето”, Монтесори установява, че възрастните хора трябва да откриват и осигуряват подходящите условия за функционирането на феномена „самоправене” от индивида – нейният вариант за такива благоприятни условия са подготвената среда, дидактичните материали и научното ръководство.

Мария Монтесори твърди, че въпреки енергиите на „самосъздаването” си, все пак хармоничното самоусъвършенстване на детето всъщност е активен процес на движение от природните дадености към обществените стандарти и социалните потребности на другия – „човек не е само биологично явление, но и продукт на социалната среда, и във времето на неговото възпитание в тази социална среда за това служат семейството и домът” (Монтесори, 1932: 45). Затова тя логично издига обществената (подготвената) среда за базова на целите на образованието, за определяща относно приспособяването на детето към нея. Предположенията на Монтесори, че средата със своите фактори и средства може, и да пречи, и да улеснява саморазвитието на детето, именно са основанията тя да търси възможностите за нейното целесъобразно организиране (подготвяне с материали и ръководство – например). Следователно тя изисква при възпитанието и обучението първо да се осъществява „откриването на детето и неговото освобождаване”, а след това – и да

се оказва помощ (съдействие), т.е. „да се въздейства върху средата, за да бъдат освободени детските прояви и да се организира гостоприемен и благоприятен климат” (Монтесори, 1994в).

Относно взаимодействията на детето в условията на социалната среда с цел образованието му, М. Монтесори допуска, че средата от възрастни хора не е естествената жизнена среда за детето (отново класическа постановка) и отрежда на възрастния човек второстепенна роля в процеса на детското саморазвитие за запазване на вродената духовна хармония. „Нормалното дете, привлечено от предмета, насочваше към него цялото си внимание и продължаваше да работи и работи без почивка, с учудващо съсредоточаване. И след като беше работило, тогава изглеждаше доволно, отпочинало и щастливо“ (Монтесори, 1994в: 7).

Съответно тя отхвърля (нетрадиционно) ръководната роля на учителя в учебно-възпитателния процес, като му възлага просто да премахва препятствията от собствената си дейност за обгрижващи улеснения на детето. По този начин Мария Монтесори пренебрегва общоприетото ръководство на учителя – той е длъжен, вече „като Учен да наблюдава и изучава тайнството на преобразението му в човек” (Монтесори, 1994б: 341).

Откъм педагогически аспект тук е приемливо да се допусне, че Мария Монтесори избира да не ръководи процесите в субективното биосоциално развитие на детето, както и да не „революционизира” средствата на средата с динамиката на взаимодействията между елементите в нея, а се стреми „миролюбиво” с оптималните педагогически материали (организирани в система) разумно да коригира и компенсира природата и социума (Колев, 1997б).

3. Педагогиката е наука на наблюдението

Следва да се отбележи определението на Херман Ръорс (1994), че подходът на Мария Монтесори е херменевтико-емпирически и е насочен към прилагане на „науката на наблюдението”, т. е. според него разбирането на Монтесори визира педагогиката като наука за наблюдаването на психичното развитие на детето (развитието „като естествени явления и експериментални реакции”), което „превърща самото училище в дейност, в един вид научен кабинет за психогенетично изследване на човека”. Съответно М. Монтесори вече тълкува образователното изкуство като „изкуството да наблюдаваме”,

което (не е вродено умение) е „истинската стъпка към науката” – така тя издига предположението, че душата на учения (учителят като „Учен”) е „сътворена от жив интерес” към това, което вижда. „Научилият се да наблюдава започва да се интересува и този интерес е двигателната сила, която изгражда духа на учения” (Ръорс, 1994: 178).

В такъв смисъл и самата Мария Монтесори обяснява своя научен метод: „Моят метод се заключава в това, че аз ще направя експеримент с някакъв дидактичен материал и ще чакам непосредствената самопроизволна реакция на детето... Моят материал само възпитава сетивата и ги упражнява“ (Монтесори, 1932: 116). Съответно тя оригинално прилага избрания от нея метод за научно изследване и като индивидуален метод на възпитание и обучение – метод, който да даде възможност на детето да развие пълна свобода на действието, а именно: „Методът на образованието, който поставя за своята основа свободата, трябва да подпомогне детето в борбата му с тези препятствия. С други думи, възпитанието трябва по възможност да помогне на човека да отслаби тези социални вериги, които препятстват неговата активност (Монтесори, 1932: 68). Всъщност точно индивидуалният урок е формата за провеждане на експеримента – в него детето работи с дидактичния материал, който контролира всяка негова грешка и дава подтик към самообразование: именно в изправянето на грешките се заключава огромното възпитателно и обучително значение на метода и на материалите, създадени от М. Монтесори. На принципа „проба-грешка” детето се учи самостоятелно чрез действие: „И действително, когато детето само възпитава себе си, а дидактическият материал само контролира и изправя неговите грешки, то на педагога остава само да наблюдава, и педагогът вече се превръща в психолог“ (Монтесори, 1932: 119). Затова тя заменя традиционното „учителка“ с „директорка-ръководителка“ – „понеже тя ръководи детската душа и детския живот“ (Монтесори, 1932: 120). С децата се провеждат разнообразни занимания или уроци, чиято задача е детайлно и постепенно да съдействат за психофизическото развитие на детето – от усещанията (много тактилни упражнения, упражнения на мускулите, различните движения и т. н.) до елементарните умения на самообслужването. Според М. Монтесори „неудържима дейност тласка детето да търси самостоятелно нещата и да работи над тях по свой начин“ – методът ѝ признава единствено този съществен импулс-водач на детето в неговата дейност, като

възпитателната интервенция се ограничава до помощ на периферната дейност с външни средства и до осигуряване на необходимите условия за естественото развитие на детето. „Децата работят самостоятелно, като развиват по този начин в себе си деятелна дисциплина и независимост в практиката на ежедневиия живот, а заедно с това и своите умствени способности“ (Монтесори, 1932: 257). Детето овладява всичко от заобикалящата го среда, защото „то се готви не за училището, а за самия живот, така че от него се изработва човек, самостоятелно и лесно справящ се с всекидневната практика на живота“ (Монтесори, 1932: 62). М. Монтесори специално подчертава две свои основни изисквания, за да бъде „работещ“ нейният метод и като начин на образование в себепознание чрез свободно действие: първото е детето да се възприема като малък възрастен човек и да изпълнява всички типични за възрастните хора дейности; второто – детето да е свободно да действа като възрастен човек – самостоятелно да работи, да се упражнява да работи с дидактичен материал и с оръдия на труда.

„Тайната“ на метода „Монтесори“ може би е в „съдействието на вътрешното внимание“, т.е. посредничеството чрез дидактичния материал в процеса на възприятия от окръжаващата среда. Според Х. Ръорс, 1994: 180 Монтесори „се стреми да структурира мотивационната база на дидактичния материал така, че той да бъде в контакт със сферата на съзнание на детето. Трябва да отбележим, че тя обяснява този процес, сравнявайки го с волевия акт, сходен процес, който обаче става на друго равнище: „Не е достатъчно... да видим, за да повярваме; трябва да вярваме, за да видим“ – твърди Монтесори”.

ОБОБЩЕНИЕ

Допустимо е да се приеме, че макар и не „чисто“ педагогически, методът „Монтесори“ (всъщност става въпрос за методичната система на Мария Монтесори) безспорно е доказан научен метод за изследване на човешкото дете и своеобразен опит педагогиката да се определи като „наука на наблюдението“.

В опит за обобщение е допустимо да се изведат три доказани твърдения на Мария Монтесори, които са от значение за по-нататъшната ни работа по темата на това изследване:

1. Сензорната култура на детето трябва да е водеща задача на предучилищното образование.

Монтесори-педагогика действително е „само” (израз на Монтесори) метод за изследване на детето в процеса на неговото естествено, хармонично и свободно саморазвитие, който може да се определи и за един специфичен вариант на индивидуален урок за сензорно обучение на човешките сетивни органи (анализаторите), т. е. Монтесори се грижи предимно за тялото и за функциите на неговите органи, тъй като скритата душа се самоосъществява, а сетивата, които използва и управлява, са й потребни, за да опознава средата и да въздейства върху нея.

2. Децата трябва да са водещите субекти в образователните взаимодействия.

Двете научни тези, които определят позицията на Мария Монтесори относно „първенството” на децата в процесите на образование са:

а) тъй като душата знае, директорката-ръководителка трябва само да „пробуди в душата на детето човека, който дреме в него” (Монтесори, 1932: 27);

б) тъй като любовта на децата към знанието „е така голяма, че надвишава всяка друга любов“ (Монтесори, 1932: 83), директорката-ръководителка трябва само да улеснява самоправенето на личността.

Съответно Мария Монтесори „преобръща“ ролите на възрастния и на детето в общия им процес на образователните взаимодействия: „учителят – без катедра и почти без обучение, и детето – център на дейността, което е свободно в избора на своите занимания и движения“ (Монтесори, 1994в: 4). Учителят разполага със своя метод – наблюдението, а детето – със своята работа: опити с дидактичен материал и упражнения с оръдия на труда.

В този постановъчен контекст не бива да се пропуска риторичният въпрос на М. Монтесори: „А при възпитанието може ли човекът да налага юзда на друг човек?“ (Монтесори, 1932: 17).

3. Смисълът на образователните усилия трябва да е в Изкуството за доброто използване на живота, в Работата и в Хигиената на интелигентността.

Може би Мария Монтесори първа социализира свободата на децата при тяхното образование, като я свързва и подчинява на най-важния въпрос за човечеството – грижата за живота, грижата за културата на живота. Закономерно тя твърди, че още в детството няма време за „празната игра“ (неин израз) и фантазии – всичко е работа и

труд, защото единствено чрез тях може да се осъществява саморазвитието на човека в детето. Според нея човекът у детето се учи да работи непрестанно, неуморно се учи на активен труд, защото само така може да се придвижва по пътя на своето самоусъвършенстване и да поддържа вродената си хармония. Единственото истинско нещо в живота на човека е трудът и в него е радостта, удоволствието: затова и Монтесори образова детето на работа още от ранна възраст.

Може би трябва да се заимстват някои от формите на Монтесори, които насърчават работата и хигиената на интелигентността. Например:

- всяко дете индивидуално да осъществява дейността си, но тъй като всички са заедно в занималнята, възможна е и обща работа и конкурсна конкуренция;

- самоорганизация за индивидуалната работа: детето да се учи на изкуство да се живее, като работи, почива и се развлича; като спонтанно споделя своята радост от успеха си с другите деца до него и с възрастните хора;

- общи празници и развлечения, в които магическото „заедно“ е основа на работата им: детето получава стимули за творчески изяви с другия, непосредствено общува с другите работещи, работи за другите хора и ги радва както със себе си, така и с продуктите от своя труд.

II. МАРИЯ МОНТЕСОРИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ПРОСТРАНСТВО НА ИСПАНИЯ

1. Делото на Мария Монтесори и Асоциация „Монтесори“

В началото на ХХ век в Испания се придвижва едно ново развитие на възпитанието на децата, насочено към повишаване на количеството и качеството на националното образование. Управляващите политически партии търсят социални възможности именно чрез популяризиране и внедряване на новите европейски идеи, за да се достигне по-значим тласък на предучилищното образование във всичките си аспекти.

Постепенно и в Испания проникват идеите за Новото училище с тяхната активна методика и с една впечатляваща загриженост,

насочена пряко към образователните нужди на детето. За испанската педагогика от първата половина на XX век най-важните фигури на това реформаторско движение са: Мария Монтесори, Роза и Каролина Агаци, Овид Декроли, Селестин Френе и др. Предимно чрез частните инициативи в Каталуния и Леванте се въвеждат новите методи на обучение на малки деца. Закономерно един от най-влиятелните подходи за този период е методът на Монтесори, чрез който епицентъра на предучилищното образование се пренася от Мадрид в Барселона.

Ключова фигура за това обновително движение в Испания е Мария Монтесори, която се опитва да трансферира своите медицинско-педагогически познания и опит с проблемни деца към нормалните 4-6-годишни деца в „Дом за детето“ (1907 г. в Италия). Тъй като нейните произведения се разпространяват за много кратко време в целия свят, през 1913 г. по инициатива на Съвета по педагогика се образува „Дом на майчинството“ от депутатите на Регионалното правителство, за да се стартира обучение по метода на Монтесори. Същото Регионално правителство организира през 1916 г. IV-тия Международен курс по метода на Монтесори, който самата тя провежда. По-късно, до Диктатурата на Примо Ривера, Мария Монтесори остава да живее в Барселона като професор по педагогика. От особено важно значение за предучилищното образование в Барселона е прилагането на метода Монтесори. Въвеждането на този метод се извършва от четири пенсионирани учителки, изпратени от Община Барселона в Рим на обучение в интернационален курс по предучилищно образование, ръководен от самата Монтесори през 1914 г. Една от тези пенсионерки Леонор Серано, инспекторка на първото обучение в Барселона, е натоварена от Министерството на образованието да ръководи група испански учители. Връщайки се от обучението си, тя създава труда „La pedagogia Montessori“ (Педагогиката на Монтесори), където включва принципите и техниката, разработени в „Case dei Bambini“ (Каса де Бамбини), основани на методиката на Мария Монтесори. Лятото, същата година в Барселона се организира теоретико-практичен курс по педагогиката на Монтесори (по Olaya Villar, M. D. 1995: 207-213 и Sanchidran, C., Ruiz Berrio, J. (cords.): C. Colmenar, C. Diego, I. Egido, C. Garcia Crespo, M. Gonzales Fernandez, I. Grana, V. Guichot. M.J. Juan-Vera, F. Martin

Zuniga, A. Mayordomo, P.L. Moreno, A. C. Moreu, E. Otero, J. Perez-Lopez, J. M. Prellezo, S. Ramos, B. Sureda, J. Vera 2010: 216-217).

През 1929 г. е основана Association Montessori Internationale (AMI) (Интернационална Асоциация Монтесори), която има за цел да разпространява педагогическите принципи и практика по Монтесори, да пази историята на движението и да подпомага естественото развитие на човешкото същество от раждането до зрелостта. (по www.ami-global.org)

След разпространението на педагогиката на Монтесори по света и в Испания започва движение по нейното подновяване и поспециално към чувствителните периоди в методиката ѝ. В Мадрид се основава Asociación Montessori Española (AME) (Асоциация Монтесори в Испания), която отговаря за учебните курсове, някои от които се провеждат в Университета. Тази Асоциация насърчава откриването на Монтесори училища, но поради липса на обучение на учители се изоставя нейната педагогика. След дълга пауза започва прилагането на метода в Испания и интересът към него продължава да расте, Асоциацията става единствената официална институция за обучение на учители.

В историята на Монтесори-педагогика в Испания с решаващо значение е времето между 1997-1998 г., когато CCE Montessori-Palau de Girona (CCE Монтесори-Палау де Хирона) решава да приложи следните насоки AMI, превръщайки се в първото училище в Испания за прилагане на метода на Мария Монтесори. От тук започва еволюцията на традиционното училище в училище Монтесори с детски учители и начални учители, обучени от AMI.

От 2008 г. се възражда идеята за събиране на всички хора, свързани с проекта Монтесори в Испания и се дава нов тласък отново към Asociación Montessori Española (AME), който възстановява първоначалната си мисия и споделя стратегически цели с Association Montessori Internationale (AMI). Накрая през 2013 г. AMI е призната и официално свързана с тази международна организация.

В този контекст тук включваме всички международни асоциации Монтесори:

Association Montessori Internationale (AMI)

Asociacion Montessori Internacional USA (AMI/USA)

Asociacion Montessori Espanola (AME)

The North American Montessori Teachers Association (NAMTA)

Canadien Council of Montessori Administrators (CCMA)
The Indian Montessori Association (IMA)
The Institute for Montessori Education (TIME)
Montessori Accreditation Council for Teacher Educacion (MACTE)
Montessori Educational Programs International (MEPI)
Montessori Europe Pan American Montessori Association (PAMS)
The Montessori Foundation (IMC)
American Montessori Society (AMS)
International Association of progressive Montessori
Opera Nazionale Montessori (по www.montessori-palau.net)

Педагогиката на Мария Монтесори по принцип се базира на свободата на детето в етапите от неговото развитие. По-късно, други сътрудници, като д-р Силвана Монтанаро например, продължават работата на Мария Монтесори и развиват идеите ѝ, работейки с деца от 0 до 2,5 години. Оптимистично е, че посочените по-горе продължават да образоват по принципите на тази Монтесори педагогика.

2. „С работа и мечти ще победим“

Следствие на обществения интерес към предучилищното образование на испанските деца и в Испания започва създаването на детски градини, работещи по метода Монтесори. Първата е през септември 1915 г., под ръководството на Мерцедес Климент, една от пенсионираните учителки. Втората е през 1917 г., ръководена от Долорес Каналс. Детската градина Форестиер е открита през 1932 г., разполага с отлични съоръжения и материали и строго изпълнява метода Монтесори. Тази методика постига известност до такава степен, че самата Монтесори пристига в Барселона и в 1916 г. ръководи интернационален курс за обучение. Самият град Барселона ѝ става любимо място за живеене и пребиваване. (Olaya Villar, M. D. 1995: 207-213).

В Испания днес съществуват над 65 детски градини, работещи по метода на Мария Монтесори, (по Listado de escuelas pedagogia Montessori en Espana - Ludus) (www.ludus.org.es) е възможно да се синтезира следната картина:

- *Almeria (Алмерия)*

La Casa de Yuma е образователен и творчески център за деца от 2-3 до 6 години, където се използва педагогиката на Мария

Монтесори. Насочен е към отношението на децата и техните нужди; създадено е многофункционално физическо пространство, което позволява развитието на творчеството и експеримента, чрез сензорната дейност.

La Casita Montessori Almeria е детска градина за деца от 2-3 до 6 години.

- *Cadiz (Кадис)*

La Libelula е асоциация, основана през 2016 г. в Jimena de la Frontera (Химена де ла Фронтера) от група родители с деца, които се установяват в общината, привлечени от много красивата природна среда, която обгражда града, от неговото културно наследство и селскостопански характер. Създават „Casa de ninos Montessori” (Къща за деца Монтесори) от 2 до 5 години. Работното време е от 10.00 – 02.00 ч.

- *Granada (Гранада)*

CEI Entre Cuento se детска градина от 0-3 години с двуезично образование – испански и английски език, обобщен в 12 точки от метода Монтесори. Работното време е от 07.30 – 20.30 ч.

Espacio Montessori “Entre chirimojos” е детска градина от 2 до 6 години с двуезично образование – испански и английски език за възпитание на родители и деца; място където да се наслаждават и растат, по проект стартиращ от Асоциация с нестопанска цел, която в близко бъдеще е да има роден английски асистент. В селскостопанските райони да се заложи на екологичното развитие. Всички хора в съседство да бъдат поканени да се присъединят към проекта. Работното време е от 09.00 14.00 ч. Провеждат се и летни занимания.

Espacio Montessori е детски център Монтесори в Галапагос за деца от 1,6 до 6 години. Работещ по проект, стартирал от 2015 г., в помещение в Библиотеката в центъра на Гранада. Таксите за детската градина са 250 евро. Монтесори обучението е съсредоточено в 54 часа. Провеждат се и летни занимания.

La Aldea е детска градина от 2 до 6 години.

Proyecto Montessori Orgivae основан от екип на родители и възпитатели през 2012 г. с малка група деца от 3 до 6 години. В процеса на обучение участват и самите родители. Планира се през месец септември 2016 г. да се създаде и начално училище. Работното време е от 09.00 – 14.00 ч. Таксата за обучение е 200 евро.

- *Huelva (Уелба)*

Sendas е място за обучение на деца от 3 до 12 години. Работното време е от 08.30. – 02.00 ч. Таксата за обучение е 250 евро.

- *Jaen (Хаен)*

Vereda Montessori Jaene място за обучение на деца от 2 до 6 години. В момента се работи за откриване и на начално училище.

- *Malaga (Малага)*

Asociacion Montessori Malagae асоциация на семейства и учители, с нестопанска цел. Отваря врати през 2012 г. Обучава деца от 2 до 6 години.

Casa del Mar Montessori е детска градина в Марбея, обучаваща деца от 1,6 до 6 години. Работното време е от 09.00 – 04.00 ч.

Creciendo con Montessori е детска градина за деца от 2 до 6 години.

Espacio Montessori Aldea Limon е детска градина за деца от 2,5 до 6 години. Работното време е от 09.00 – 14.00 ч. Таксата за обучение е 320 евро.

Internacional Montessori School Caracoliris е детска градина за обучение на деца от 1,6 до 6 години и начално училище за деца от 7 до 12 години. Работното време е от 09.00 – 14.00 ч. Провеждат се и летни занимания.

- *Sevilla (Севиля)*

Asociacion Educativa My land се открива през септември 2011 г. в Майрена дел Алхарафе с участието на учители, педагози, психолози, родители, ангажирани с иновации в образованието. Детската градина е за деца от 2 до 3 години и за юноши по-големи от 12 години.

Centro Infantil Montessori Sevilla е първата детска градина, открита в Севиля по метода Монтесори. Обучават се деца от 0 до 6 години. От месец септември ще се въведе двуезично обучение. Работното време е от 07.30 - 16.00 ч.

Madre de dia е детска градина отворена от Силвия Домингез – детски психолог, която първо гледа децата на работеща майка, наблюдайки метода на Монтесори. За деца от 2 до 3 години. Работното време е от 09.30 – 1.30 ч.

- *Zaragoza (Сарагоса)*

El Jardine детска градина за деца от 2 до 6 години. Работно време от 08.00 – 18.00 ч.

Espasio Nido е детска градина с двуезично обучение за деца от 2 до 6 години.

- *Las Palmas (Лас Палмас)*

Montessori Gran Canaria е детска градина от 2 до 6 години.

Montessori School of Las Palmas – Taíga е детска градина за деца от 2 до 6 години. Лятна занималня.

- *Cantabria (Кантабрия)*

Aula Montessori Village е двуезична детска градина за деца от 1 до 3 години, с гъвкаво работно време от 8.00 – 15.00 ч.

Colegio de Anunciacion е детска градина от 1 до 6 години и начално училище от 7 до 11 години. Работно време от 08.30 - 18.00 ч.

- *Ciudad Real (Сюдад Реал)*

Asociacion caracoling е детска градина от 2 до 6 години.

Asociacion lamariposa за деца от 4 месеца до 3 години.

- *Guadalajara (Гуадалахара)*

Montessori Village Guadalajara е детска градина от 2 до 6 години с перспектива за двуезично обучение.

- *Burgos (Бургос)*

Magea е детска градина от 2 до 6 години.

- *Barcelona (Барселона)*

Creciendo Juntos Barcelona е детска градина от 1 до 6 години.

Escola Montessori е детска градина от 2 до 6 години и за юноши по – големи от 12 години.

Nido Montessori е двуезична детска градина с английски език и каталан, отворена на 01.12.2015 г. за деца от 1 до 5 години.

- *Gerona/Girona (Гирона)*

Imagina Kids е детска градина за деца от 2 до 6 години. Работно време от 08.00 – 19.00 ч. Таксата е 350 евро.

Mama Ssori е детска градина за деца от 3 до 6 години.

Montessori Figueres е детска градина за деца от 2 до 6 години и за юноши по-големи от 12 години.

Montessori – Palau е детска градина за деца от 2 до 6 години, за юноши по-големи от 12 години и за гимназисти.

- *Madrid (Мадрид)*

Aire е детска градина от 2,5 до 6 години. Работното време е от 09.00 – 16.00 ч. Таксата е 450 евро.

AKUPA Ie детска градина за деца от 2 до 6 години.

ALERE Asociacion Educativa е детска градина за деца от 1 до 6 години. Работното време е от 08.30 – 16.00 ч.

CITY Country School е основан през 2012 г. с детска градина за деца от 2 до 6 години и начално училище от 6 до 12 години.

Colegio Montessori - Parque Conde de Orgaze е колеж, основан през 1985 г. с детска градина за деца от 3 до 6 години, начално училище за деца от 6 до 12 години и среден курс за деца от 12 до 16 години. Задължително се изучава английски и френски език.

Crearive School е детска градина от 2 до 6 години.

El Nido de Peque е детска градина от 2 до 6 години.

Los garabatos de Montessori е детска градина от 2 до 6 години.

Montessori Village е двуезична детска градина за деца от 1 до 3 години.

Montessori Village La Moraleja е двуезична детска градина за деца от 0 до 6 години.

Montessori Village Rivas Vaciamadrid е двуезична детска градина за деца от 0 до 6 години.

Solito, pasto a pasito е двуезична детска градина за деца от 0 до 6 години. Работно време от 09.00 – 18.30 ч.

- *Navara (Навара)*

Amalur е детска градина за деца от 2 до 6 години.

- *Badajoz (Бадахоз)*

La Casa de los ninos. EspacioMontessorie детска градина за деца от 2 до 6 години.

Rooter School е детска градина за деца от 0 до 6 години и начално училище за юноши над 12 години. Работното време е от 07.30 – 15.30 ч.

- *La Coruna (Ла Коруня)*

Galicia Montessori е детска градина за деца от 2 до 6 години и начално училище за юноши над 12 години.

Montessori Compostela е детска градина с триезично обучение за деца от 3 до 6 години и начално училище от 6 до 12 години.

- *Araba/Alava (Алава)*

Montessori Vitoria е детска градина за деца от 2 до 6 години.

- *Murcia (Мурсия)*

Amarena Espacio Montessori е детска градина за деца от 2,5 до 6 години. Работното време е от 09.00 – 14.00 ч. Таксата е 300 евро.

Anam – Cara Madre de Dia е детска градина за деца от 0 до 6 години.

Montessori School Murcia е детска градина за деца от 2 до 6 години.

- *Alicante/ Alacant (Аликанте)*

Montessori House е детска градина за деца от 2 до 6 години. Работно време от 07.30 – 17.30 ч. Има и лятна занималня.

Montessori School San Migel е детска градина за деца от 2 до 6 години. Има и лятна занималня.

- *Castellon/ Castello (Кастейон)*

Asociacion Montessori Castellon е детска градина за деца от 2 до 6 години.

Asociacion Montessori Comunidad Valenciana е детска градина за деца от 2 до 6 години, начално училище, за юноши по-големи от 12 години и за гимназисти.

Imagine Montessori School е детска градина за деца от 2 до 6 години, начално училище, за юноши по-големи от 12 години и за гимназисти. Работното време е от 08.30 – 17.00 ч.

Internacional Montessori School of Valencia е триезична детска градина за деца от 3 до 6 години, отворена през септември 2015 г. Началното училище за деца от 6 до 12 ще отвори през месец октомври 2016 г.

МАК – Montessori Atelier Kids е двуезична детска градина за деца от 1,4 месеца до 6 години.

Valencia Montessori School е детска градина за деца от 2 до 6 години.

3. Colegio Montessori Parque Conde de Orgaz (Мадрид)

Colegio Montessori Parque Conde de Orgaz в Мадрид е основан преди 40 години с пръв Директор Мария Хесус Абароа Олеага. Мотото на Колежа, което всички следват е „С работа и мечти ще победим“.

Сградата, в която се помещава Колежа е на 3 етажа. На първият етаж е детската градина в която се обучават деца от 3 до 6 години, в която има 4 занимални. На втория етаж е началното училище за деца от 6 до 12 години и на третия етаж е средният курс от 12 до 16 години.

От 1985 г. Колежът използва педагогиката на Мария Монтесори за обучение на деца, подготвяйки ги за предизвикателствата на една мултикултурна среда, в която е включено интензивно обучение на испански, английски и френски език. Децата са от различни националности и вярвания.

Съобразно целите на това сравнително изследване в Испания разговарях с Директора Хосе Луис Гарсия Лопес, който заяви: „С удовлетворение можем да кажем, че сме обучили и възпитали поколения ученици, предлагайки една подготвена среда, близка до семейната. Нашето мото остава „С работа и мечти ще победим“. Отъждествява ни метода Монтесори, с който нашата способност позволява активно и индивидуално развитие на нашите ученици, поддържайки непрекъснат контакт с родителите. Съзнавайки, че образованието трябва да се подготви за един съвременен свят, ние отделяме специално внимание от най-ранна възраст изучаването на модерни езици – английски, френски и испански език. Ето защо сме горди да предложим на нашите ученици Център: малък, модерен и ефективен“. За детската градина директорът заяви, че са „обособени центрове по метода Монтесори, където децата сами избират дидактичния материал, с който да се обучават и играят. При метода „Монтесори“ учителката е наречена „директорка“, защото ролята ѝ не е да преподава, а да насочва, да насърчава децата, да им дава сигурност, за да се справят сами с определена житейска ситуация, да им помогне да развият пълния си потенциал чрез подходяща образователна среда, която да поощрява любовта им към ученето за цял живот. Децата обичат сами да се справят с дадена ситуация, да повтарят едно упражнение за да контролират грешките си, да играят на тишина, да се грижат за личната си хигиена, обичат дисциплината и реда, да пишат преди да четат, за да се научат.“

ОБОБЩЕНИЕ

Резултатите от проучването на историята, развитието и съвременното състояние на предучилищното образование в Испания с прилагането на Монтесори педагогика са основание да се синтезират следните заключителни преценки:

1. Предучилищното образование на Испания закономерно се появява в отговор на социално-икономическите потребности на държавата и обществото, като избирателно отразява опита на другите

народи и държави в тази образователна сфера на предучилищното детство. В тон с класическите постановки на Ян Коменски, Ж. Ж. Русо, Татко Песталоци и с търсенията на националните мислители на образованието испанците успешно осъществяват и свои педагогически експерименти – от училищата „Amiga“ в XVI в. с трудния им път на утвърждаване до към XIX в. (Педро Алкантара, Хулиан Лопес Каталан, Пабло Монтесино и др.), през опитите с План за начално образование от 21 юни 1834 г., Наръчник за детски учители от 1840 г. и със специалния 8 януари 1850 г., когато училището Virio се преименува в Педагогическа детска градина и испанците, логично като всички други хора по света, откриват и приемат красотата на детската градина на Фридрих Фрьобел (Закон за народната просвета от 1857 г., Закона Мояно и др. законодателни постановления). Със Закон за образованието (1970 г.) се постановява предучилищното образование да е първо равнище на образователната система в два цикъла – детска градина (2 - 3 години) и детска градина (4 - 5 години). Така, в духа на Фрьобеловата предучилищна педагогика и в хармония с постмодерната педагогическа мисъл, испанските детски градини остават в националната образователна система и функционират пълноценно и днес.

2. Монтесори-педагогиката е приета в Испания с професионално доверие и големи очаквания (напълно оправдани в практиката): и като социалнозначимо явление, и като културна потребност, разбира се – и с присъствието и личностното обаяние на самата Мария Монтесори – Жената на XX в. Съществен момент в разширяването на влиянието на Монтесори-педагогиката е основаването в Мадрид на Asociacion Montessori Espanola (AME) (Асоциация Монтесори в Испания). Последователите на Монтесори в тази Асоциация се ангажират с организирането на учебни курсове за усвояване на метода Монтесори, с насърчаването и подпомагането на опитите за откриване на Монтесори училища в Испания. Въпреки известни организационни трудности, най-вече недостиг на обучени и квалифицирани учители по метода Монтесори, макар и след дълга пауза, прилагането на този авангарден метод в Испания се възражда успешно и нашироко в испанското образователно пространство (1997-1998; 2008; 2013), като интересът към него продължава да расте и радостно да удовлетворява все повече деца и техните родители.

3. В предучилищното образование на Испания методът на Мария Монтесори не е модел на държавните детски градини, а само тяхна идейно-творческа и организационна алтернатива. Следва да се подчертае, че въпреки прекъсванията в историческия процес и някои идейни интервенции от последователи на Монтесори, в Испания по принцип се прилага оригиналният метод Монтесори, което се доказва и от резултатите на нашето проучване на терен.

III. НАЦИОНАЛЕН ОПИТ ПО МЕТОДА „МОНТЕСОРИ“

1. Камелини Монтесори

Детски център „Камелини Монтесори“ е открит през септември 2008 г. в Младост 1 и в Лозенец като център, в който се отглеждат деца на възраст между 2,5 и 6 години по метода на Мария Монтесори. Камелини Монтесори е член на асоциацията „Монтесори Европа“, а основателите му Евгения и Атанас Пирянкovi са и основатели на Българската Монтесори Асоциация. Директор е Евгения Пирянкoвa, която от учебната 2015-2016 г. е избрана за хоноруван асистент по „Практикум по метода Монтесори“ на Факултета по педагогика към Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград и преподава на бакалаври (редовно и задочно обучение) от специалностите предучилищна педагогика и чужд език, начална училищна педагогика и чужд език, предучилищна и начална училищна педагогика.

Интересът на Евгения Пирянкoвa към педагогиката на Монтесори се появява с раждането на първото ѝ дете в ЮАР, където живеят със съпруга си. В Йоханесбург през 2002 г. купуват къща, която преди 35 г. е била частна детска градина. Превръщат я в Детски център „Камелини“ по метода на Монтесори. Там завършва “College of Modern Montessori”, където се дипломира като Монтесори учителка (directress). В Детския център, преподава математика, английски език, география, изкуство и традиции. Класът, който ръководи Евгения Пирянкoвa се състои от деца с различен произход: английски, африканс, португалски, гръцки, шведски, полски, български, сръбски, африкански и индийски. Според нея най-важното, което децата получават по метода на Монтесори е независимост, уважение към околните, култура и образование. „Чрез метода на Монтесори те

самостоятелно ще се трудят и ще са по-доволни от постигнатите резултати, и ще са по-търпеливи“.

Госпожа Евгения Пирянкова разказва: „За този в Лозенец трябваше да се боря с вятърни мелници. Чаках отговора само на един от разрешителните документи цели 4 месеца. Много помогна Кметът“.

В момента изследваната със сравнително-педагогическа цел детска градина в София е Частна целодневна детска градина „Камелини Монтесори“ в Княжево. Разполага с две къщички от дърво, самостоятелна кухня и двуетажна къща за спално помещение, където матраците са нахвърляни на земята, голям двор, зеленчукова градина. Заниманията са разделени по групи. Учителят е един пасивен наблюдател, който само следи действията на децата без да се намесва. Класната стая е истинската класна стая по Монтесори. Стените в къщичките, където се провеждат заниманията са от чисто дърво, не са нашарени като в обикновените детски градини. Дървени са и шкафчетата, съобразени с ръста на децата, от където да взимат дидактичния материал, масичките и столовете. Двете къщички са подредени по един и същи начин и разполагат с около 50 деца на възраст от 2,5 до 6 години. Приемът в детската градина е до 9.00 ч., след което сядайки на пода, пеейки песничка на английски или на български език децата започват заниманията. Говорят тихо и не си пречат. Всеки се представя по име, към учителката се обръщат с малкото и име. Отговарят когато ги питат и за всяко нещо казват: „Моля“. Обичат реда, подреждането, избора на свобода, активността и др. Занятията са индивидуални за всяко дете и започват в 10.00 ч. Изключително се работи по метода Монтесори, при който детето е важно с неговите нужди, знания и интереси. Методът Монтесори интелектуално развива детето. На пръв поглед метода на обучение е изключително ефективен и подготвя детето със знания и със социални умения. Децата имат право на собствен избор, отначало леко се затрудняват, но после свикват и работят с удоволствие. Те са вътрешно мотивирани и затова всичко, което правят го правят с удоволствие, по простата причина, че никой не ги кара насила да вършат работа, която не харесват. В Монтесори системата няма класна стая, в която управлява възрастния, а подготвена среда, специално създадена да подпомогне развитието на независимостта и усещането за лична свобода на детето. Няма възрастови групи, групата е смесена от 3 до 6 години, където децата учат лесно, защото по-малките учат

по-големите. Дете учи от дете – това е естествената среда в която се обучават. По-големите са горди с това, което са постигнали и което са научили, и много обичат да показват на по-малките; по-малките пък гледат какво правят големите и се стремят да бъдат като тях. Материалите са изложени на етажерки, съобразени с ръста на детето, като всеки си взима каквото си иска. Ако две деца са избрали един материал и второто попита първото, дали може и той да участва, първото не е задължително да му разреши. Тогава второто ще го изчака да приключи с материала и след това ще работи с него. Първото дете, избрало материала, може и да се съгласи, тогава и двете деца играят заедно.

„Системата действително работи“ – казва Жени и дава пример със собственото си дете, което на 1,5 година е започнала да обучава по този метод. „Два часа прехвърля бобчета от едната купа в другата с лъжица“. По-този начин се развива концентрацията и логическото мислене на принципа „проба-грешка“.

В помещението са разположени петте центъра: упражнения от практическия живот, за развитие на сетивата, езикови упражнения, математика, културна и научна сфера. Всички упражнения се правят на подложки, които децата сами си взимат или на килимче, поставяйки го на пода, в зависимост от упражнението, което правят.

В упражненията от практическия живот децата се упражняват в добре познати от живота дейности, като пресипване, преливане, пресяване, миене на съдове, метене на пода, пране, сушене, гладене, миене на ръце, сгъване на салфетки, дрехи, пренасяне на стол, закопчаване, подготовка на храна и др. Учителката бавно и плавно показва упражнението на детето, без много да говори, за да може то да се концентрира само върху извършваното действие. След което дава на детето да опита само. По този начин се развива координация на движенията и фината моторика на детето, ориентация в пространството, представа за съотношението между форма и обем, самостоятелност, прецизност, представа за лична хигиена, подготовка за писане, подготовка за геометрия. Децата стават самостоятелни, когато трябва сами да се справят с тези задължения, да се обличат и събличат. Учителката ги окуражава сами да свършат тази работа, тъй като детето щом проходи, има достатъчно здрави мускули, за да се самообслужва.

В упражненията за развитие на сетивата, децата разбират околния свят посредством сетивата: допир, вкус, обоняние, слух, зрение. Развива се умението у детето да наблюдава, да анализира и да организира своята дейност. Затова според Мария Монтесори, ръцете са най-важният инструмент на ума. Рисува се с пръсти върху дъсчица, покрита със суров грис. По този начин се усеща буквата, която искаш да напишеш. От допира с материала, детето се учи чрез усещанията си и ученето се превръща в игра. Всеки материал дава възможност на детето само да открива и коригира грешката си. Увеличава се зрителната памет, вниманието, усещането за форма и големина, подготовка за възприемане и различаване на цветовете, както и работа с математически и писмени упражнения и такива за развитие на речта, подготовка за изобразителна дейност, подготовка за алгебра, разбиране свойствата на тъканите, развитие на фината моторика.

Чрез езиковите упражнения детето се учи да контролира развитието на китката и да подобрява щипковото захващане, необходими за писане. Въвежда се в четенето като научава фонетичната азбука, което води до построяване на кратки думи. Гледайки буквата, децата пробват да я напишат с пръст в поднос с грис, след което прокарват пръст по номериран картон със същата буква. Така виждайки и усещайки буквата те са в състояние да я напишат. По същият начин изписват и думите. Децата първо се научават да пишат, а после да четат. Това е в основата на Монтесори метода и тук в детската градина той се спазва. Пишейки буквата, детето си я представя и я произнася. Не учи на срички, а буква по буква, произнася самата дума. Изучаването на чужд език във възрастта до 6 години се възприема по-лесно, пеейки детски песнички.

Въвеждането в математиката става от простото към сложното. Те първо пипат, преместват, броят единици, десетици, хиляди и след това с лекота извършват математически операции. Запознават се с количество, знаци, текстови задачи.

Културната и научната сфера дават допълнителна възможност на детето да допълни представите и разбирането на обкръжаващия го свят.

Запознават се с географията по-следният начин. Показва им се глобуса и им се казва, че това е нашата Земя, съставена от суша и вода. На един глобус оцветен в синьо е водата, а облепената част със

шкурка е сушата, за да изпъква, учейки чрез сетивата и така се възприема по-лесно. На друг глобус всяка суша има различен цвят, както различните хора имат имена, така и всяка суша си има име – така изучават континентите. По същият начин се запознават и с биологията, историята, музиката и изкуството.

В зеленчуковата градина децата сеят семенца, поливат ги като пораснат и ги берат.

В петъците обикновено ходят на ски през зимата, или на море през лятото. Правят се и много екскурзии (вкл. и в чужбина).

В 12.00 ч. е обяда и децата си измиват ръцете, избира се дежурен, обикновено по-голямо дете, което разлива супата. Всяко дете трябва да изяде само толкова, колкото то е пожелало да му сипят. Храната не се разхищава. След което, децата отново се измиват и се приготвят за сън – който е по-желание. Останалите играят на двора, или смятат, пишат, четат. След което започват занимания по програма на МОН. Спазват се определени изисквания като водене на материални книги и дневници. Обучението в детската градина е 8 часоно и децата го продължават в къщи. Родителите посещават детската градина по време на заниманията, за да научат от какво се нуждаят децата им. Децата са независими, добронамерени, с чувство на отговорност и ред, както да се обучават взаимно, така и да поддържат чистота. Тези деца по-добре се адаптират към промените и по-лесно успяват в осъществяването на целите си.

Проблем е, че няма приемственост между детската градина и началното училище по Монтесори. Поради липсата на такова, децата, влизайки в училище, забравят принципите „Монтесори“ и се сливат с останалите. (www.kamelini.com)

Условията и приемът в детска градина „Монтесори Камелини“ са регламентирани съобразно българското законодателство. „Камелини Монтесори“ – София приема деца от 2,5 до 6 години, с работно време: 08.30 – 18.30 ч. от понеделник до петък.

Основните принципи в детската градина са: потребностите на детето са първа и основна грижа; най-ранният период на развитие и обучение подпомагат изграждането на самоуважение, увереност, преминаването от зависимост към независимост и раждането на интереса към ученето. Програмата е стимулираща и гъвкава и е с цел да задоволи нуждите на всяко дете. Атмосферата е топла и приветстваща за деца и родители. В тази среда от различни възрасти

естествено съжителстват възможности за самостоятелно и групово обучение. Богатото разнообразие от дейности подпомага детската самоувереност, концентрация, съдействие и уважение към другите. Стимулиращата и комфортна среда заедно със загрижеността и чувствителността на персонала превръщат детската градина в дом далече от дома.

Ако детето няма да посети детската градина, е необходимо да родителите да уведомят предварително. Ако на родителите им се налага да закъснеят, за да вземат детето, трябва да се обадят.

Поради риск от зарази, детето трябва да остане у дома си при§ висока температура, раздразнен стомах, диария, възпалени рани, обриви, едра, дребна шарка, заушка, конюнктивит, явни симптоми на простудни заболявания. Лекарства не се дават на децата в детската градина. След боледуване или отсъствие е необходимо да се представи лекарско уверение, че детето може да посещава детската градина.

Сапун, тоалетни кърпи и хартия се доставят от детската градина.

Цените са: 5400 лв. за целодневно посещение, 4800 лв. – за полудневно. Таксата може да бъде заплатена еднократно, на 10 или 12 вноски. При еднократно плащане се прави отстъпка от 1 месец. Таксата не се формира от броя на дните.

Храната на децата не се включва в месечната такса. Братче или сестриче на прието дете получават 10% отстъпка. Заплащането става по банков път.

Еднократна такса от 400 лв. се заплаща, преди или заедно с първата месечна такса. Тя служи за осигуряване на необходимото отличително облекло, закупуване на материали за заниманията по изобразително изкуство, както и за закупуването и ремонта на дидактичните материали, с които децата работят.

Един календарен месец е предупредителния срок за отписване.

В надписана чанта се носят дрехи на детето, подходящи за сезона, а също така и плик за мръсните дрехи. Дрехите и обувките се надписват с името или с инициалите на детето.

Храната се състои от 2 закуски – в 10.15 ч. и в 16.00 ч. Заплаща се в края на месеца заедно с таксата за новия месец. Трапезна или питейна вода и билков чай се предлагат на децата постоянно.

Не се носят играчки, бонбони, храна.

Детската градина затваря за седмица по време на Коледа и Великден, за две седмици през лятната ваканция и за официалните празници.

Преди постъпване на детето в детската градина се попълва и подписва формата на регистрацията. Подготвят се медицинските изследвания на детето (по наши наблюдения и на www.kamelini.com/pdocs/doc_12.pdf).

2. Монтесори Хай

Монтесори Хай е частна детска градина, намираща се в гр. София, кв. „Горна баня“ на два етажа. Отворена е като частна целодневна детска градина „Синьо езеро“ през 2011 г. лицензирана от Министъра на образоването. Започва с една смесена група от деца на възраст от 2 до 7 години. В детската градина се работи по програма, която е одобрена от МОН и методът Монтесори е споменат само като дидактичен материал.

Спазени са всички изисквания по Монтесори – шкафчетата са разположени на височината на децата, които да могат свободно да се движат и да вземат играчките, които от своя страна трябва да са подредени, за да не се прашат. Трябва да бъдат изработени от дърво или от пластмаса. Води се задължителна документация – дневници, материална книга. Справките се изпращат към МОН и РИО. Работи се по учебната програма „Вики и Ники“ и по Монтесори. Задължително учителите трябва да са завършили специалност „Предучилищна педагогика“ и естествено курс по Монтесори обучение. До обяд се работи по Монтесори метод, а следобед с учебната програма – английски език, балет, народни танци или музика. Градината разполага с психолог и логопед. Има собствен транспорт. В месеца веднъж се ходи на екскурзия – до ферма, конюшня, изложба, пожарна. Децата се хранят в точно определено време с био-продукти в биокухня „ЗеЛео“. В двора на детската градина има плодови дръвчета, зеленчукова градинка, която децата сами отглеждат. Два пъти в годината се провеждат групови родителски срещи. Учителите и родителите са в тясна връзка. Организиран се тържество – коледно и пролетно. Стаята, където се провеждат заниманията е просторна и светла. Дидактическият материал е разделен в пет къта: сензитивни упражнения, упражнения от реалния живот, математика, български език и общопознавателни предмети. Спазва се принципа на свободата на движението и общуването, на повторението, на избора на

активност. Начинът за показване на работа с материалите се нарича „презентиране“. Учителят показва бавно и спокойно как се използва материала, след което дава възможност на детето да опита. Приемът в детската градина е между 8.00 и 9.00 ч. Закуската е в 9.00 ч., след което се прави гимнастика или упражнения от йога за деца, пеят се песни, сяда се в кръг и се обсъждат теми, познати на децата. От 9.30 и 10.00 ч. започват индивидуалните занимания – това е работа с дидактичен материал. Децата взимат подложка, или сядат на килимче, в зависимост от материала с който работят. Учителите ги наблюдават и насочват. В 12.30 ч. е обявът. Децата си мият ръцете преди да седнат на масата, взимат лъжица, вилица и салфетка и започват да се хранят. След което си отсервирват и почистват масите, измиват се и тези, на които им се спи се приготвят за сън, а останалите се занимават с четене, писане, смятане и др. Понякога при хубаво време децата играят отвън, на открито или плуват в басейна. Монтесори децата в края на годината са много по-добре подготвени за началното училище. Адаптират се по-добре към промените и по-лесно разрешават някои проблеми. Демонстрират по-голямо социално развитие, разсъждават самостоятелно, имат добро развито чувство за справедливост и честност.

Обобщението на г-жа Веселина Стойчева – собственик и директор на детската градина, която е магистър на нашия университет – е показателно за приема на метода Монтесори у нас:

Съществуват трудности – сподели тя при нашето посещение със студенти по предучилищна педагогика в нейната „Монтесори Хай“ – при прилагане на метода Монтесори в България. МОН все още не признава метода, няма добре обучени Монтесори педагози. Родителите вкъщи не следват метода Монтесори във възпитанието на децата си и оттам се получава едно разминаване (по наши наблюдения и на www.montessori-hi.com).

В България вече функционират и други новооткрити детски градини по Монтесори, като например:

* Монтесори детска градина „Къща на децата“ в гр. София е създадена преди 7 години, изградена на основите на Монтесори принципите. Одобрена е от МОН за обучаване на деца от 3 до 7 години. Изучава се английски език. През 2014 г. става първото учебно заведение в България, което има лиценз от Montessori Centre International, London, UK да обучава студенти, следващи обучението

си в британската институция. Във връзка с нашето изследване тази градина е посетена от екипа ни с цел научно наблюдение. (Виж и www.montessorisofia.com).

* Детска къща „Монтесори“, кв. Витоша в гр. София детска градина и ясла по метода Монтесори за деца от 1,3 месеца до 6 години, с лиценз от МОН за предучилищна подготовка. (www.montessori-bulgaria.com/lang-bg-html)

* Peekaboo Монтесори Детска къща в София, работи по метода Монтесори и изпълнява българските образователни стандарти и одобрената програма на предучилищното образование. (www.lifebites.bg)

* Детска къща „Вален Монтесори“ е първата Монтесори къща в гр. Пловдив. Работи с дипломиран в Германия Монтесори педагог. Набляга се на български, немски и английски език. Работното време е от 08.00 – 18.00 ч. (www.montessori-plovdiv.com)

* Община Пловдив (2016) въвежда обучение и по метода Монтесори в детските градини. През следващите 10 месеца ще бъдат обучени 25 преподавателя, които ще имат възможност да надградят съществуващата система и да приложат педагогическия метод за предучилищно обучение. Имаме научни контакти с проф. д-р Дора Лефтерова от Пловдивския университет (www.plovdiv24.bg/.../Plovdiv-purvata-obstina-v-Bulgaria-koy...)

* Частна целодневна детска градина „Д-р Мария Монтесори“ - начално училище и детска градина в гр. Варна, получава лиценз от МОН през 2013 г., а началното училище е основано през 2015 г. Целодневното обучение е от 09.00 – 17.00 ч. Децата са на възраст от 2 до 11 години (www.montessori-varna.com).

3. Сравнителен анализ на приложението на метода Монтесори в испанското и българското предучилищно образование

Днес методът на Мария Монтесори се практикува по целия свят и много са страните, отговорни за разпространението на идеите ѝ. Монтесори педагогика повече от 100 години е успяла да събере 130 000 Монтесори училища по света, образовани са и се възпитават 3 000 000 деца в страни като Австралия, Великобритания, Германия, Индия, Ирландия, Испания, Италия, Канада, Китай, Мексико, Пакистан, Румъния, Русия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швеция, Швейцария, Япония, представляващи 80% от населението на света. (по www.montessori-palau.net). И в нашето съвремие днес много екипи от

изследователи в областта на образованието продължават да работят по целия свят, за да се разбере детето и да се премине в подобряване на неговото образование чрез прилагане на тази вълшебна Монтесори педагогика.

Славата и заслугите на Мария Монтесори и на нейния метод са в доказателствата за успешните кариери и великолепните личности на нейните бивши възпитаници, които блестят с приносите към човечеството и цивилизацията. Например, сред учителите като деца по Монтесори педагогика са: Лари Пейдж и Сергей Брин - съоснователи на Google, Питър Дракър - предприемач и мениджмънт експерт, Принц Уилям и принц Хари, Джордж Клуни - актьор носител на Оскар, Джеф Безос-основател на Amazon.com, Ан Франк - известна с дневника си за втората световна война, Джими Уелс основател на Wikipedia, Уил Райт – дизайнер на играта “The Sims“, Катерин Греъм - бивш собственик и редактор на Washington Post, Шон Комбс - мега звезда, Хелън Хънт актриса, носителка на Оскар, Габриел Гарсия Маркес - писател, носител на нобелова награда за литература, Джошуа Бел – американски цигулар, притежател на Страдивариус цигулка, Жаклин Кенеди Онасис – бивша първа дама на САЩ, Бери Бразелтън – известен педиатор и автор, Челси Клинтън – дъщеря на Бил и Хилъри Клинтън, Джон Кюсак и Джоан Кюсак – актьори.

Същевременно представяме и известните личности, които като родители са избрали Монтесори педагогиката за собствените си деца: Бил и Хилъри Клинтън – бивш Президент на САЩ и Сенатор на Ню Йорк, Шер – певица и актриса, Джон Брадшоу – психолог и автор, Юл Бринър – актьор, Майкъл Дъгълс – актьор, Йо Йо Ма – виолончелист, Уили Нелсън – музикант, има Монтесори училище в ранчото си, Принц Уилям и Кейт Мидълтън.

И още – други знаменитости с връзка към Монтесори обучението: Томас Едисън – известен учен и откривател, помогнал за откриване на Монтесори училище, Дъщерята на Президент Уилсън (САЩ) била Монтесори учителка. По време на неговото президентстване имало Монтесори училище в мазето на Белия дом, Ерик Ериксон – антрополог и автор, имал сертификат за Монтесори преподавател, Жан Пиаже – известен Швейцарски психолог, направил първите си наблюдения в Монтесори училище. Дълги години е бил председател на Швейцарското Монтесори Общество, Александър Греъм Бел – откривател, и жена му Мейбъл, откриват Асоциация за

Монтесори Обучение през 1913 г. Също така те подпомагат директно д-р Мария Монтесори и помогнали за откриването на първото Монтесори заведение в Канада и едно от първите в САЩ. (www.montessori-gradina.com)

Съобразно целите на това сравнително-педагогическо изследване са синтезирани следните показателни данни, а нашият коментар по тях допуска за възможно да се приеме, че по света всички детски градини по метода Монтесори работят по един и същи начин, имат приблизително еднакви прилики и разлики с традиционното предучилищно образование. Затова е логично и в България методът Монтесори да е в почти същия вариант. Водеща и у нас е постановката за детето, което е свободно в подготвената среда самичко да избира дидактичен материал и да действа с него самостоятелно-творчески съобразно волята и желанието на неговата душа. Обаче за съжаление в нашата страна (и не само у нас) съществуват някои затруднения, които не позволяват изцяло да се работи по метода Монтесори.

Таблица № 3

Сравнителен модел в предучилищна възраст по метода на Монтесори и традиционното обучение в Испания и България

Метод Монтесори	Традиционен метод
Акцентът е върху познавателните структури и социалното развитие	Акцентът е върху запомнени знания и социално развитие
Учителката играе роля без да пречи в дейността. Детето е активен участник в обучението	Учителката играе доминираща роля и е активна в дейността. Детето е пасивен участник в процеса на обучение
Индивидуалното обучение или в група, се адаптира към всеки стил на учене, според възрастта на детето	Обучението е групово, според стила на преподаване на учителя, който изисква пълна дисциплина
Групите са от различни възрасти	Групите са от една възраст
Децата са мотивирани за знания, сътрудничат си и си помагат	Обучението го прави учителката, без децата да и сътрудничат
Детето избира собствената си работа, в съответствие с неговия интерес и способност	Структурата на учебния план за детето е изработена с малък подход към неговите интереси
Детето само формулира своите концепции за самообучение	Детето се насочва към понятията от учителя
Детето работи във време, което иска с избраните от него материали	На детето се дава определен период от време, ограничавайки работата му
Детето само открива своите грешки,	Ако работата се коригира, грешките

чрез обратна връзка, работейки на принципа „проба-грешка“	обикновено се посочват от учителя
Програмата е организирана за изучаване на самообслужването и околната среда (измиване, пране, почистване)	Малко внимание се отделя на инструкциите за самостоятелна работа и поддържане на класната стая
Детето може да работи, когато се чувства удобно, когато се движи свободно и говори за тайните си без да притеснява другите. Работа в група е доброволна	Детето обикновено седи на столчето, за да чуе нещо по време на груповите сесии
Организира се програма за родителите, за да разберат философията на Монтесори и да участват в процеса на учене	Родителите по желание се включват само за събиране на пари или средства, без да участват в процеса на учене

Резултатите от това сравнително изследване са основание за поне три препоръки към българското общество в опит за насърчаването му в прилагането на метода Монтесори за все повече български деца:

- Днес децата са по-умни и по-амбициозни от предшествениците си, а метода Монтесори открива пред тях безкрайния свят на знанието за действие в името на доброто и морала.

- Монтесори-педагогика е едно откровение за учителите, позволяващо им да опознават себе си, наблюдавайки тайнството на детското самоуправене.

- Методът на Монтесори е едно великолепно улеснение (и образование) за родителите на децата, които също активно участват в процеса на обучение и възпитание, като се учат от собствените си малки дечица.

ОБОБЩЕНИЕ

Фактът, че в България е в сила Закон за предучилищното и училищното образование доказва не само прогресивното израстване на националната система за обществено предучилищно възпитание с нейните социалнопедагогически ценности, а и ролята на идейната, политическата и управленско-организационната приемственост в историческия процес. Затова с основание можем да твърдим, че делото на българското предучилищно възпитание е национално, модерно и обществено полезно. В началото са забавачницата на Драган Цанков (1874 г.), детинската мъдрост на Никола Живков (1882

г.) и безплатното и задължително предучилищно възпитание в закона на Георги Живков (1891 г.) през Наредбата-закон за предучилищно образование на проф. Янаки Моллов с оригиналната структура на детските заведения (1934 г.) и масовото обществено предучилищно образование с обхват от 87 % от децата в НРБ до Закон за народната просвета на Великото Народно събрание (1991 г.) и последните законодателни постановления на българския законодател – все доказателства за един стабилен и постоянен възход на хуманното обгрижване на българското дете.

Сред многото имена на мислители на образованието в България, които експериментират и в сферата на предучилищното възпитание на детето тук умишлено, съобразно целта на изследването, е открояна личността и делото на Димитър Кацаров, тъй като той единствен приема, защитава и развива Монтесори педагогика у нас. Нашето проучване доказва, че той е национално автономен учен с приноси в европейската педагогика, който не само е последовател на космическите идеи на Мария Монтесори за образованието, а и значително обогатява нейната педагогическа теория за свободно възпитание.

В педагогическото пространство и днес непрекъснато се коментира за иновациите в педагогиката на Мария Монтесори и ползите от нейния метод „проба-грешка“. Дори донякъде и прекалено се спекулира с името ѝ. В крайна сметка, невъзможно е да не се говори за нея и приносите ѝ в началото на XXI в., когато новите модерни, компютърни технологии завземат световното пространство и на днешното дете не му остава нищо друго, освен да бъде част от света на виртуалното действие. Още повече, че на детската душа е много трудно (по-точно – невъзможно) да превъзмогне влечението си за активно самодействие и да не участва в този великолепен процес на познание чрез „проба-грешка“.

Методът на Мария Монтесори именно затова е навсякъде по света – заради своята уникална технология пред способността на детето да се самообучава индивидуално и да работи в група. Свободата, която детето избира, изразена чрез правото на избор и умението да разполага само със себе си. Свободно да се движи в избраната от него подходяща среда и само да преценява с какво да се занимава. Ръководната роля се пада на детето – то управлява, а учителката го наблюдава и при необходимост се намесва, без да пречи

на образователния процес, който детето само извършва. Няма нищо по-хубаво от това да се наблюдава детето, което учи и води своя учител: от детето ние, възрастните, можем само да се учим. Доказано е, че децата, обучавани по този метод, усвояват с лекота учебния материал. Съществува възможност по метода Монтесори детето да се учи и вкъщи.

Педагогически целесъобразно е потребностите на детето да бъдат изведени на преден план. Защото мисълта, че може самичко да извърши дадена работа ще направи детето да изглежда възрастен човек и да иска пак да я повтори, и пак, отново, и още. Закономерно първата потребност на детето в предучилищна възраст е необходимостта от знание, което, и сега, и в бъдеще ще го направлява в живота. Обаче в нашата детска градина възрастните искат детето да бъде подготвено: да пише и чете, да смята и рисува, да пее и спортува и т.н., за да му е по-леко преминаването към училищния живот, а и после, по-нататък – в професията, в семейството. Там някъде, според нас, обаче се къса нишката и детето се „загубва“. Защото е невъзможно знанието да идва еднопосочно, само от едната страна (възрастните), а възпитанието вкъщи и да изостава от интересите на детето. Изисквайки прекалено много от детето, ние, учителите и родителите, му отнемаме правото само да направи избор, а налагайки собственото си мнение – и пречим на детето да изгради своя характер. Алтернатива на всички тези негативни ситуации в нашите семейства и детски градини с тежки личностни последици за детето е именно методът Монтесори.

В този контекст е и наша оценка на приеждането и приложението на метода Монтесори в „подготвената“ среда както на българската детска градина и българското начално училище („Нашият клас мисли“; „Ние знаем“), така и в тайнството на семейния живот – прекрасно звучи това: „У нас има“, „Вкъщи сме“, „С мама и тате заедно“... Именно методът Монтесори е най-благодатният начин да се създаде и запази този вълшебен дух на споделеното познание. А в България на огромното мнозинство наши деца все още се отказва предимството на необичайния метод „проба-грешка“ от педагогиката на Мария Монтесори. Засега само няколко просветлени и всеотдайни филантропи се опитват да правят щастливи бъдещите български граждани на света – Евгения Пирянкova, Веселина Стойчева и др. радатели на знанието и свободата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В опитите за синтез на резултатите от нашето сравнително педагогическо изследване относно приложението на Монтесори-педагогика в предучилищното образование на Испания и България винаги на преден план изпъква личността на забележителната Мария Монтесори – еталон за професионален морал и модел за гражданско поведение. Жената на ХХ век изпреварва не само своето време, а и днес е активен водещ научен лидер в образованието на гражданина на света – още в 1932 г. М. Монтесори открива скрития в детето човек от бъдещето им предлага една оптимално-цялостна динамично „подготвена” среда:

- за самостоятелни практически действия чрез „проба-грешка“;
- за изследователски опити с дидактични материали за работа („импулса-водач“);
- за свободна личностно-творческа работа за конкретен „продукт“.

Гениалното постижение на Монтесори е, че успешно обединява цялото това самодейно саморазвитие на свободното дете в общата перспективна цел на душата – грижата за живота, грижата за културата на живота, за хигиената на интелигентността.

Нашето сравнително изследване доказва, че всъщност именно все още работещият метод на Монтесори е верния отговор на модерния днес прагматизъм на целеобразуването и стимулирането на индивидуалността при децата от новия ХХІ век, които вече осъществяват саморазвитието си чрез действие-значение-полза в информационната среда на виртуално-забавното учене у дома, на улицата и в училище, адаптирайки се по този начин към динамиката на обективната природна и социална среда на фона на модерното битие.

Актуалността на Монтесори-педагогика се определя може би най-вече от заряда на идеята за космическо образование: „да доведем човека“ до непосредствено общуване с външния свят, защото, за да опознае себе си, човекът трябва първо да опознае Бог, т.е. целия свят. В този контекст М. Монтесори тълкува човешкото същество като частица от Бог и го определя за себеопознаващ се активен елемент на безкрайния свят в неговото динамично-действено противоположение, а образованието просто трябва да го доведе до състоянието „нормализация”.

Приемаме за доказана и за нашето съвремие тезата на Мария Монтесори, че естественото състояние на новороденото живо човешко създание е в хармонията му с космоса (Бог). Основателно е нейното твърдение, че в субективен план хармонията е равновесието вътре в свободния човек, действащ с отговорност за „нормализацията” на собствената си душа – следователно, според Монтесори, това душевно равновесие е същностната действена връзка на човешкия индивид с Бог. Тук, в подкрепа на философията на Монтесори, следва да се подчертае, че, и в историческия процес, и в съвремие то ни, повечето философи на образованието приемат подобна постановка – естественото състояние на белия свят е природосъобразността (Ян Коменски), която всъщност е вечната борба за оцеляване на живото същество, т.е. активни и свободни действия в природна среда, а за човешкия индивид – и в социална общност, в която обаче противоречията трябва непременно да са съобразени с изискванията на Съвестта у човека.

В този контекст нашето обобщение е, че педагогиката на Мария Монтесори може да се определи за педагогика на мира (педагогика на космическото себепознание на човешката душа), защото още в организираната от нея образователна среда мирът, разбирателството и сътрудничеството са начина за живот на децата заедно: всяко дете (неговата душа) свободно експериментира със самото себе си в начина на „проба-грешка” чрез „свой” дидактичен материал, а до него другото дете „мирно” и съсредоточено (в равновесие със самото себе си) осъществява лично избраните целесъобразни свободно-активни действия (дейности). В така дефинираното образователно целеполагане на Мария Монтесори вече е допустимо да се търси вечната идея за всеобщ мир на Земята (Им. Кант) – всички заедно, като граждани на света (мечтата на UNESCO). Още повече, че тя разработва и защитава постановката, че именно хармонията между хората по света е условието за всеобщ мир, а главното условие за мир е самият човек – личността, която е способна да постигне мира по цял свят, да умее активно и свободно да живее в него, а при необходимост – и да го защитава с всички средства, вкл. и със самия себе си.

Съобразно тук представените научни резултати и техния анализ може да се приеме, че целта и задачите на това теоретично сравнително педагогическо изследване са постигнати. Направеният

сравнителен анализ на резултатите от паралелните проучвания на терен върху прилагането на Монтесори-педагогика в Испания и България доказва, че и в двете европейски държави се работи по оригиналната методична система на Мария Монтесори – и като научен подход, и като мениджмънт, и като методика. Реални са социалните потребности от метод „Монтесори“ и в двете проучвани страни на ЕС, които по този начин комплексно и динамично се удовлетворяват с впечатляващ личностен и обществен резултат. Социалнопедагогическата работа по Монтесори-педагогика се осъществява дуално – от една страна, с частни инициативи на юридически лица и неправителствени организации, а от друга – с подкрепа (и разрешение) на държавата и действащите правителства – такава всъщност е организацията на приложението на метода на Мария Монтесори във всички страни по света.

С постигнатите резултати закономерно се потвърди и нашата научна теза – по принцип прилаганият в предучилищното образование на Испания и България метод „Монтесори“ е в духа на класическата Монтесори-педагогика и съответства на научните изисквания на съвременната предучилищна педагогика в Европа. Затова е допустимо (и препоръчително) цялостно или само някои от успешно функциониращите елементи на метод „Монтесори“ в системното им взаимодействие да бъдат проектирани и в педагогическите практики за предучилищно възпитание на България – както с откриване на още частни детски градини „Монтесори“, така и в държавните детски градини с отделни организационни средства, методически похвати или дидактични материали.

В смисъла на обобщение на анализирани педагогически идеи и практики по метод „Монтесори“, прилагани и днес в Испания и България, а и като опит за извеждане на препоръки относно разширяване на присъствието на Монтесори-педагогика в системата на българското предучилищно възпитание синтезираме, като алтернативни възможности:

I. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ:

1. Доказаното в историческия процес значение на личността и делото на Мария Монтесори (за нашето изследване – особено с и днес авангардните нейни идеи за космическо образование; за обучение с интерактивния метод „проба-грешка“; за метода на свободата да си самия себе си) е убедително основание и в България чрез учредяване

на асоциации/фондации „Монтесори“, както е по целия свят, да се активизира обществеността (особено родителите на малки деца) и благородните филантропи, за да се повиши гражданската „себестойност“ на българина върху фона на световната цивилизация.

2. Тъй като, и в международен, и в национален план, непрекъснато нарастват очакванията за нови постижения в предучилищното образование на детето, на методът на Мария Монтесори е неизчерпаем с възможностите си не само за активно и творческо детство, а и с поуки за възрастните хора, целесъобразно е в публичното пространство на България активно да се популяризират и демонстрират нейните хуманистични философски разбирания и ценностите на педагогическата ѝ система.

3. Безспорно е, че прогресивните български социални дейци и авангардните народни учители в националното ни училище се нуждаят от примера, идеите и опита на Мария Монтесори, което е предпоставка да се създаде нова педагогическа история на делото и влиянието на Мария Монтесори в България и Европа.

II. ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНСКИ:

1. Вече задължителното предучилищно образование от 5 години на българските деца непрекъснато ще засилва потребността от различните (другите) детски градини, особено на работещите по световно доказания метод „Монтесори“. Затова е политически наложително и в България своевременно да се приемат и подкрепят детските градини по Монтесори-педагогика – и като алтернатива на държавните детски градини, и като възможност в тях частично да се прилага метода Монтесори, и като провокация по техния модел да

2. Според теорията на Мария Монтесори децата трябва да са водещите субекти в образователните взаимодействия. Учителят разполага със своя метод – наблюдението, а детето – със своята работа: опити с дидактичен материал и упражнения с оръдия на труда. В държавните (стандартните) детски градини на България ситуацията с взаимодействията на деца и учители в образователна среда „крещи“ за ново качество на осмислянето им в духа на Монтесори-педагогика.

Очевидно един от ключовите проблеми на образованието днес по света е осигуряването на равни социални шансове за безплатно обучение и възпитание. Водеща е тенденцията задължителното образование да е още от най-ранна възраст, като следва да се разчита на интерактивно преподаване чрез играчки, електронни игри, компютърни симулации, виртуална реалност и др. Методът на Мария Монтесори предлага една експериментално доказана гениална система от финансово достъпни дидактични средства за свободно самодейно развитие на всяко дете.

Метод „Монтесори“ позволява и „диалектическо връщане“ на домашното образование, тъй като осигурява възможности и на семейството да отговаря за някои образователни програми с помощта на дидактичните материали за „проба-грешка“.

3. Монтесори-педагогика разработва оригинални решения за ограмотяването на детето от 4 годишна възраст, с които е възможно да се обогати технологията на ограмотяването на българските деца, да се намери правилното решение за „до книжния“ период и да се повиши качеството на първоначалната грамотност. Нали според Монтесори човекът у детето се учи да работи непрестанно, неуморно се учи на активен труд, защото само така той може да се придвижва по пътя на своето самоусъвършенстване и да поддържа вродената си хармония. Единственото истинско нещо в живота на човека е трудът и в него е радостта, удоволствието: затова и Монтесори образова детето на работа още от ранна възраст. А ученето е труд, дори и за българското дете.

III. ДИДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНИ:

1. След като е общоприета тезата на Мария Монтесори, че самодейният личен опит на свободното дете е най-успешният експеримент в историята на образованието, който е с огромен потенциал и за съвременното училище, естествено този дидактичен подход следва да се прилага и в българското предучилищно възпитание. Нека процесът на образование на човешката душа в детето започва както е по Монтесори-педагогика – с индивидуален урок за сензорно обучение на човешките сетивни органи (анализаторите), т. е. Монтесори се грижи предимно за тялото и за функциите на неговите органи, тъй като скритата душа се самоосъществява, а сетивата, които използва и управлява, са й необходими, за да опознава средата и да въздейства върху нея.

2. Относно възможностите на методичните форми на Монтесори-педагогика за съвместяване с практиката в българските детски градини са допустими следните варианти:

- самоорганизация за индивидуалната работа и на българското дете е ключът за успешното гражданско образование: детето да се учи на изкуството да живее, като работи, почива и се развлича; като спонтанно споделя своята радост от успеха си с другите деца до него и с възрастните хора;

- всяко дете трябва индивидуално да избира как да осъществява дейността си, въпреки че всички деца са заедно в занималнята – това не изключва общата работа и съревнованието помежду им;

- задължително да има общи празници и развлечения, в които магическото „заедно“ е основа на работата им: детето получава стимули за творчески изяви с другия, непосредствено общува с другите работещи, работи за другите хора и ги радва както със себе си, така и с продуктите от своя труд.

3. Мария Монтесори е сред малкото класици, които осъществяват педагогически допустимо „интегриране“ на предучилищното образование с огромяването по четене, писане и математика в I клас. Затова трябва не само да се проучи нейния метод, а и да се експериментира и в българските училища. В Монтесори-педагогика няма улесняване на прехода на детето към условията на училищния живот (н-р с повече свободни игри и самостоятелни групови дейности), а свободният живот на детето е организиран пълноценно и активно сега – така, работейки с радост, то се учи да живее: нали това е професията на всеки живороден човек.

В заключение, съобразно резултатите от нашето сравнително педагогическо теоретично проучване, е допустимо да се приеме, че по необходимост Монтесори-педагогика, макар и нееднозначно приемана, става все по-актуална в днешния свят – една безспорно постмодерна класика. Методът ѝ също може да се оцени за оригинален, „работещ“ и за предизвикателствата на XXI век, тъй като успешно подпомага и насочва все повече нации и държави да осмислят мисията на детето в живота на възрастните хора и на цялото човечество. И здраво работят за разумно-хуманни решения относно щастливото бъдеще на света – закономерно и заслужено сред тях трябва да е и Република България.

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД СПОРЕД АВТОРА

- Пръв опит за цялостно научно проучване на приложението на метода Монтезори в предучилищното образование на Испания и България.
- Синтезирани са научните основи на Монтезори-педагогика, като се анализират водещите философски идеи и педагогически постановки за свободата на детето в подготвена дидактична среда.
- Изследвани са историята и съвременните постижения на Монтезори-педагогика в процесите на развитие на испанското предучилищно образование, като се актуализират негови дидактични елементи.
- На основата на анализа на испанските концепции за Монтезори-педагогика и на българските схващания за нея се разкриват точките на съприкосновение между българското и европейското предучилищно образование. Целта е съдействие за актуализиране на предучилищното възпитание в България в духа на доказани европейски опит.

ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Войнова, М. (2013). Идеите на Монтезори – модерната класика (Концептуални тези) – Годишника на Факултета по педагогика, Педагогическа наука – теория и практика, Книга I, стр. 199 – 210, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград.

Войнова, М. (2015). Свободата е отговорността за действие. 145 години от рождението на Мария Монтезори (1870-1952). Научно списание Педагогика, Година LXXXVII, Книжка 5, стр. 708-720, Национално издателство за образование и наука „Аз буки“, София.

Войнова, М. (2015). Дидактичният материал в метода „Монтезори“ – Годишник на Факултета по педагогика, Книга II – под печат

Voynova M. (2016). Contemporaneity of the reformation ideas of Dimitar Katsarov (First half of the 20-th century). Internacional Scientific and Practical Conference “World Science. № 2 (6), Vol. 5, February 2016.

БИБЛИОГРАФИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ИЗТОЧНИЦИ:

- Коменски, Я. (2007). Велика дидактика. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски”
- Монтесори, М. (1995). Бягствата. Компас, кн. 4, с. 44. София.
- Монтесори, М. (1994а). Интелект на любовта. Компас, кн. 5. София.
- Монтесори, М. (1994б). Битките в хода на растежа. Детският сън. Компас. кн. 3, с. 31. София.
- Монтесори, М. (1994в). Възпитанието на детето. Компас, кн. 1. София.
- Монтесори, М. (1993а). Духовният зародиш. Въплътяване. Компас, кн. 5-6. София.
- Монтесори, М. (1993б). Тайната на детството. Компас, кн. 5-6, с. 19. София.
- Монтесори, М. (1991). Етапите на възпитанието. Педагогика. кн. 4. София.
- Монтесори, М. (1974). Метод научной педагогики применяемый к детскому воспитанию в Домах ребенка. История дошкольной зарубежной педагогики. Хрестоматия. Москва: с. 376-409.
- Монтесори, М. (1937). Етапите на възпитанието. София.
- Монтесори, М. (1935). НОВОТО ДЕТЕ и духовното възраждане на човека. София.
- Монтесори, М. (1932). Домът на детето (Детски градини). Превел от 4-то руско издание Т. Бучински. Враца: Книгоиздателство Ново възпитание.
- Песталоци, Й. Х. (2007). Лебедова песен. София: Унив. изд. Климент Охридски.
- Русо, Ж.-Ж. (1976). Избрани педагогически произведения. Съст. О. Обрешков, София: Народна просвета.
- Montessori, M. (1900), *Pedagogical anthropology*.
- Montessori, M. (1911), *The Montessori Method*.
- Montessori, M. (1916), *The advanced Montessori method*.
- Montessori, M. (1934), *Psychogeometry*.
- Montessori, M. (1969). *Education for a New World*.
- Montessori, M. (1970). *The child in the Family*.
- Montessori, M. (1975), *Education end Peace*.
- Montessori, M. (1982), *Secret of Childhood*.
- Montessori, M. (1994), *Discovery of the Child*.
- Montessori, M. (2014). *The Absorbent Mind*.
- Montessori, M. (2003). *El metodo de la pedagogia cientifica. Aplicado a la educacion de la infancia. Educación y estudio introductorio de C. S. Blanco*, Madrid: Biblioteca nueva.
- Montessori, M. (2013). *El niño. El secreto de la infancia*. Amsterdam, Montessori-Pierson Publishing Company.

Montessori, M. (2014). Ideas generales sobre el método. Manual práctico. Introducción crítica a cargo de Ángel Gómez Moreno. Colección Clásicos CEPE.

Montessori, M. (2014), El manual personal de la doctora Montessori. Traducción de “Dr.Montessori’s own handbook”. German Eduardo Baltazar Robles (Traductor).

Montessori, M. (1986). Formación del hombre. Editorial Diana.

Montessori, M. (2014). La mente absorbente del niño.

Montessori, M. (2014). Educar para un nuevo mundo.

Montessori, M. (1985), La descubierta de L’infant. Eumo Editorial /Diputacio de Barcelona.

Montessori, M. (1999). Il segreto dell’infanzia. Garzanti Libri.

Montessori, M. (1999). La mente del bambino. Mente assorbente.Garzanti Libri.

Montessori, M. (2000). Educazione per un mondo nuovo. Garzanti Libri a cura de di Grazzini C.

Montessori, M. (2000). Il bambino in famiglia. Garzanti Libri.

Montessori, M. (2000). L’autoeducazione nelle scuole elementari. Garzanti Libri.

Montessori, M. (2004). Educazione e pace. Opera Nazionale Montessori.

Montessori, M. (2007).Come educare il potenziale umano. Garzanti Libri.

Montessori, M. (2008). Educare alla Liberia. Mondadori.

Montessori, M. (2009). Dall’infanzia all’adolescenza. Franco Angeli a cura di Tornar C.

Montessori, M. (2010). In giardino e nell’orto con María Montessori. La natura nell’educazione dell’infanzia. Fefe a cura di Osslan de Sanctis L.

Montessori, M. (2012). Psicogeometria. Dattiloscritto inédito. Opera Nazionale Montessori a cura di Scoppola B.

Montessori, M. (2013). Dio a il bambino e altri scritti inediti. La Scuola.

Montessori, M. (2013). Psicoaritmetica. Opera Nazionale Montessori a cura di Grazzini C.

Montessori, M. (2014). Impariamo dai bambini a essera grandi. Garzanti Libri.

Montessori, M. (2014). In viaggio verso América. 1913, diario privado a bordo del Cincinnati. Fefe a cura di Montessori C.

Montessori, M. (1997). Erziehung zum Menschen. Montessori Padagogik heute.

Montessori, M. (2000), Kinder richtig motivieron.

Montessori, M. (2000), Kinder, Sonne, Mond und Sterne. Kosmische Erziehung.

Montessori, M. (2001). Die Macht der Schwachen.

Montessori, M. (2010), De L’Enfant A L’Adolescent.

ЛИТЕРАТУРА

- АНТОЛОГИЯ по теория на възпитанието. (1997). том 1. Сб., Съст. Л. Димитров. София.
- Атанасова, В. (1996). Предучилищното възпитание в педагогическата система на Мария Монтесори. – Колев, Й. & Атанасова, В. (1996). Подготовка на детето за училище. *Историко-педагогически студии*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”.
- Атанасова, В. (1994). Свободата и дисциплината в педагогиката на Мария Монтесори. Педагогика. кн. 7, с. 42. София: МНП.
- Бижков, Г. (2012). Мария Монтесори (1870-1952). – Бижков, Г., Ванева, В. & Т. Иванова. (2012). Исторически корени на социалната педагогика. Русе: УИЦ Русенски университет „Ангел Кънчев”.
- Бижков, Г. (1994). Реформаторска педагогика. София: Народна просвета.
- Блохинцев, Д. (1984). Размышления о проблемах познания и творчества и закономерностях процессов развития. – Теория познания и современная физика. Сб. Отв. ред. Ю. В. Сачков. Москва.
- Боброва, Н. (2015). Монтесори в къщи. Практическо обучение. „Асеневи трейд“ ЕООД.
- Боброва, Н. (2015). Монтесори в къщи. Сензорно развитие. „Асеневи трейд“ ЕООД.
- Боброва, Н. (2016). Монтесори в къщи. Математика. „Асеневи трейд“ ЕООД.
- Велкова, Д. (1992). Педагогически идеи на Мария Монтесори. Педагогика. кн. 9, с. 45. София: МНП.
- Войнова, М. (2013). Идеите на Монтесори – модерната класика (Концептуални тезиси) – Годишника на Факултета по педагогика, Педагогическа наука – теория и практика, Книга I, стр. 199 – 210, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград.
- Войнова, М. (2015). Свободата е отговорността за действие. 145 години от рождението на Мария Монтесори (1870-1952). Научно списание Педагогика, Година LXXXVII, Книжка 5, стр. 708-720, Национално издателство за образование и наука „Аз буки“, София.
- Войнова, М. (2015). Дидактичният материал в метода „Монтесори“ – Годишник на Факултета по педагогика, Книга II – под печат.
- Върбанова, С. (2008). Различни и (не)равни в образованието. София: „Фараго”.
- Въчева, С. (1998). Начало на теорията и практиката на общественото предучилищно възпитание в България. – Педагогика, кн. 1, с. 74. София: МНП.
- Гюрова, В. & др. (2006). Приключението учебен процес. *Ръководство за университетски преподаватели*. София: Агенция ЕВРОПРЕС.

- Илиева, Г. (1993). Педагогическата теория и практика на Мария Монтесори. Образование. кн. 1, с. 33. София: МНП.
- Кацаров, Д. (1997). Основни черти на съвременното образование. – АНТОЛОГИЯ по теория на възпитанието. Том 1. Сб., съст. Л. Димитров. с. 47 – 63. София.
- Кацаров, Д. (1947). Теория на образованието (Обща педагогика). София.
- Колев, Й. (2014). Националното начало на предучилищното възпитание. 140 години от Началото. ГОДИШНИК на Факултет по педагогика: Педагогическата наука. Теория и практика. Книга 2, 2014. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Колев, Й. (2012). Мечтата за свобода и педагогиката. Педагогика, кн. 5. София: МОМН.
- Колев, Й. (2011). История на педагогиката. *Преходът към училищен живот*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Колев, Й. (1999а). Грижа за културата на живота. Годишник на Факултета по психология и предучилищна педагогика на Югозападен университет „Неофит Рилски”, с. 21-41. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Колев, Й. (1999б). Педагогическа история. *Предучилищното възпитание в България*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Колев, Й. (1998). Принцип на възпитателното равенство (*Историческа иновация по мотиви на М. Монтесори*). Образование и квалификация, кн. 4. София: МНП.
- Колев, Й. (1997а). „Помогни ми да намеря себе си” (Импровизации по Монтесори – въпроси без отговори). Педагогика. кн. 3, с. 82. София: МНП.
- Колев, Й. (1997б). Детето в метода на Мария Монтесори. Предучилищно възпитание. кн. 1, с. 33. София: МНП.
- Колев, Й., Филипова, Н. & Цветанова, Й. (2015). История на педагогиката. *Учебно помагало за самоподготовка и самоконтрол*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Колева, М. (2013). Възпитанието на детето: ХАРМОНИЯ НА ИНДИВИДУАЛНОСТ И СОЦИАЛНОСТ (*Социално-педагогически ракурс*). Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Кутева, В. (1997). Характеристика на образованието в педагогическото творчество на Д. Кацаров. – Педагогически алманах, бр. 1-2. Велико Търново.
- Начева-Петкова, В. (1999). Из историята на предучилищното възпитание в България. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски”.
- Педагогически алманах. (2006). Педагогическо списание на Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий”. Брой 1-2. Велико Търново: Унив. изд. „Св. Св. Кирил и Методий”.
- Петров, П. (2009). Педагогическото общуване. I част. *Теоретичен ескиз*. Русе: „ЛЕНИ – АН”.

- Пиръов, Г. (1996). За новото дете. Предучилищно възпитание. кн. 9, с. 22. София: МНП.
- Ръорс, Х. (1994). МАРИЯ МОНТЕСОРИ (1870 – 1952). Перспективи. Том 3, с. 170-184. София: МОНТ.
- Стаматов, Р. (2006). Психология на общуването. *Университетски учебник*. Пловдив: ИК „Хермес”.
- 100 години предучилищно възпитание в България. (1984). Сб., София: Народна просвета.
- Стойчева, С. (2010). Възгледите на Мария Монтесори за възпитанието и обучението на детето в приложението им в сферата на музикалното възпитание. Педагогика. кн. 3, с. 118-129. София: МОНТ.
- Тимошенко, Е. (2015). ЧУДОТО Монтесори или учение без мъчение и възпитание без оценки, награди и наказания. Превод от руски: Таня Цолова. София: Изд. „Асеневци трейд“ ЕООД.
- Уайнър, Г. (2011). Истинската природа на детето и методът „Монтесори”. Варна: Изд. „Силуети”.
- УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ. Дефиниции, дименсии, стратегии. (2002). Сб. Съставителство и научна редакция Й. Цакова. София: НИО.
- Филипова, Н. (2008). История на педагогическите учения и практики. Благоевград: Унив. изд. „Неофит Рилски”.
- Хайланд, Х. (1993). ФридрихФРЪОБЕЛ (1782 – 1852). Перспективи. Том 2, с. 487-506. София: МОНТ.
- Цветков, Д. (1994). Обща педагогика. Философия на образованието. София: Народна просвета.
- Чавдарова-Костова, В. (2012). Алтруизъм и възпитание. София: ИК „Образование”.
- Шотева, В. (2008). Образование и социализация на умствено изостанали ученици. Стара Загора: СД „Контраст”.
- Янакиева, Е. (2008). Предучилищна педагогика. Repetitorium (I). Ключ. Обяснения. Допълнения. Благоевград: Унив. изд. „Неофит Рилски”.
- Bartolomeis, F. de (1979). Maria Montessori y la pedagogia cientifica. Madrid
- Bohm, W. (1994). Maria Montessori. Quinze pedagogues. Leur influence aujourd’hui. Paris, p. 149-166.
- Bohm, W. (2000). Educazione e grazia. Agostino, Rousseau, Montessori. Pedagogia e Vita, 58.
- Britton, L. (2013). Jugar y aprender con el metodo Montessori. Guia de actividades educativas desde los 2 a los 6 anos. Paidos Iberica.
- Calvo Rueda, M. (1994). La educación infantil en España. Planteamientos legales y problemática actual. Tesis doctoral de Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Educacion, Departamento de Teoria e Historia de la Educacion. Madrid, p. 21-44, 54-61.
- Cassoti, M. (1955). Il metodo Montessori I el metodo Agazzi. Brescia. La Scuola.

- Fajardo, O. A. (2009). Historia de la educacion. Editorial centro de estudios Ramon Arecez.
- Foschi, R. (2014). Maria Montessori. Ediciones Octaedro, p. 13.
- Gardner, H., Feldman, D. H. y Kreshnevsky M. (Comps.) (2000). Ediciones Morata.
- Garcia, J. L. (1986). Trayectoria historica de la Educacion Preescolar. Varios: Enciclopedia de la educacion preescolar. Madrid. Santillana, p. 48. Citado por Colmenar, C. La escuela de parvulos en Espana durante el siglo XIX. Revista Interuniversitaria: Historia de la educacion. Ediciones Univercidad de Salamanca. Enero-Diciembre, n 10, p. 90.
- Gongora y Argote, L. De (1974). Romances y letrillas. Espasa Calpe. Madrid, p. 219.
- Hainskock, D. (1973). Ensenanza Montessori en el hogar. Diana.
- Helming, H. (1970). El Sistema Montessori. Barcelona: Luis Miracle.
- Labrador, C. (1998). Maria Montessori y la Educacion Infantil. Padres y maestros, n. 238, p. 35-39.
- Lawrence, L. (2014). Ayude a sus hijos a leer y escribir con el metodo Montessori. Paidos Iberica.
- Lilard, P. Polk. (1977). Un enfoque moderno al metodo Montessori. Diana.
- Lopez, M. (1970). Educacion Preescolar. Buenos Aires. Troquel, p. 114, 115, 116.
- Manjon, A. (1915). Hojas historicas del Ave Maria. Granada. Escuela de Ave Maria, p. 30.
- M. E. C. (1979). Proyecto para la reforma de la Ensenanza. Volume n 2, p. 303.
- Moll, B. Y Otros. (1992). La Escuela Infantil de 0 – 6 anos. Madrid. Grupo Anaya, S-A, p. 29, 30, 31, 35
- Montanaro, S.Q. (1999). Un ser humano. Cuatro Vientos.
- Montesino, P. (1864), Manual para los maestrosde escuelas de parvulos, Bilbao, Juan E. Delmus, p. 49, citado por Salchidran, C. (1991), Funciones de la Escolarizacion de la infancia, Revista Interuniversitaria: Historia de la Educacion, Ediciones Univercidad de Salamanca, Enero-Diciembre, n 10, p. 64)
- Montesino, P. (1992).Manual para los maestros de escuelas de parvulos. Madrid. C.E.P.E.
- Montesino, P. (2008). Liberalismo y educacion del pueblo. Madrid. Biblioteca Nueva. Memoria y critica de la educacion.
- Montessori, M. (Jr) (1979). La educacion para el desarrollo (comprendiendo a Montessori). Diana.
- Olaya Villar, M. D. (1995). Introduccion en Espana de nuevas Corrientes pedagogicas para la educacion de parvulos durante el primer tercio del siglo XX. Revista interuniversitaria de formacion del profesorado, n 23, p. 207-213.
- Orem, R. C. (1974). La teoria y el metodo Montessori en la actualidad. Buenos Aires: Paidos.
- Orem, R. C. (1979). Manual del metodo Montessori. Buenos Aires: Paidos.

- Orem, R. C. (1980). El metodo Montessori en educacion diferencial. Barcelona: Paidos.
- Palacios, J. (1989). Revista: Infancia y Aprendizaje. Madrid. Ed. Pablo del Rio, Univer. Complutense, n 46, p. 85, 86.
- Pitamic, M. (2006). Ensename a hacerlo sin tu ayuda. Gaia Ediciones.
- Rvta. Interuniversitaria de Formacion del Profesorado, n 23, Mayo/Agosto 1995, p. 207-213.
- Ruiz Berio, J. (1989). Un reformador social en una sociedad burguesa. Pablo Montesino. Revista Interuniversitaria de formacion profesorado, n 5, p. 33-43.
- Sanchidran, C., Ruiz Berrio, J. (cords.): C. Colmenar, C. Diego, I. Egido, C. Garcia Crespo, M. Gonzales Fernandez, I. Grana, V. Guichot. M.J. Juan-Vera, F. Martin Zuniga, A. Mayordomo, P.L. Moreno, A. C. Moreu, E. Otero, J. Perez-Lopez, J. M. Prellezo, S. Ramos, B. Sureda, J. Vera (2010). Historia y perspectiva actual de la educación infantil. Editorial GRAO.
- Seldin, T. (2007). Como obtener lo mayor de tus hijos. Grijalbo.
- Serra, E. (1992). Educacion infantil. Un ambiente optimizador para niños de 0-3 años. Valencia. Nau-Libres, p. 19
- Serrano, L. (1934). El método Montessori. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía.
- Serrano, L. (1956). La Pedagogía Montessori. De los sucesores de Hernando.
- Sizaine, A. (1995). María Montessori la educación liberadora. Desclee de Brouwer.
- Solís, R. (1969). El Cádiz de las Cortes. Madrid. Alianza
- Standing, E. M. (1985). La revolución Montessori en la educación. Madrid: Siglo XXI.
- Trilla, J., Cano, E., Carretero, M., Escofet, A., Fairstein, G., Fernández Fernández, J. A., González Monteagudo, J., Gros, B., Imbernon, F., Lorenzo, N., Mones, J., Muset, M., Pla, M., Puig, J. M., Rodríguez Illera, J. L., Sola, A., Tort, A., Vila, I. (2010). El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI. Editorial GRAO.
- Vallet, M. (1994). Método Montessori de la filosofía a la práctica. Sercaf.
- Varela, J. (1986). Aproximación genealógica a la moderna percepción social de los niños. Revista de Educación, Septiembre-Diciembre, n 281, p. 155
- Vinao, A. (1983), Congreso Pedagógico, Revista de Ciencias de la Educación, n 113, p. 40, 41, 48, 50, 53).
- Voynova M. (2016). Contemporaneity of the reformation ideas of Dimitar Katsarov (First half of the 20-th century). International Scientific and Practical Conference “World Science. № 2 (6), Vol. 5, February 2016.
- Yaglis, D. (1989). Montessori. México: Trillas.
- Yaglis, D. (2005). Montessori. La educación natural y el medio. México: Trillas.

Уеб базирани източници:

www.ami-global.org

www.donquijote.org/cultura/espana.../la-education-en-espana

www.elcajondeminochero.wordpress.com/.../algunas-compara...

www.es.wikipedia.org

www.juntadeandalucia.es/educacion/vscripts./wginer/.../3111.p...

www.kamelini.com

www.kamelini.com/pdocs/doc_12.pdf

www.lifebites.bg

www.ludus.org.es

www.montessori-bulgaria.com/lang-bg-html

www.montessori-center.ru

www.montessori-gradina.com

www.montessori-hi.com

www.montessorisofia.com

www.montessori-palau.net

www.montessori-plovdiv.com

www.montessori-varna.com

www.plovdiv24.bg/.../Plovdiv-purvata-obstina-v-Bulgaria-koy...

www.sep.gob.mx/work/.../ley_general_educacion.pdf